

İNSAN HAKLARI NEDİR?

Editorler

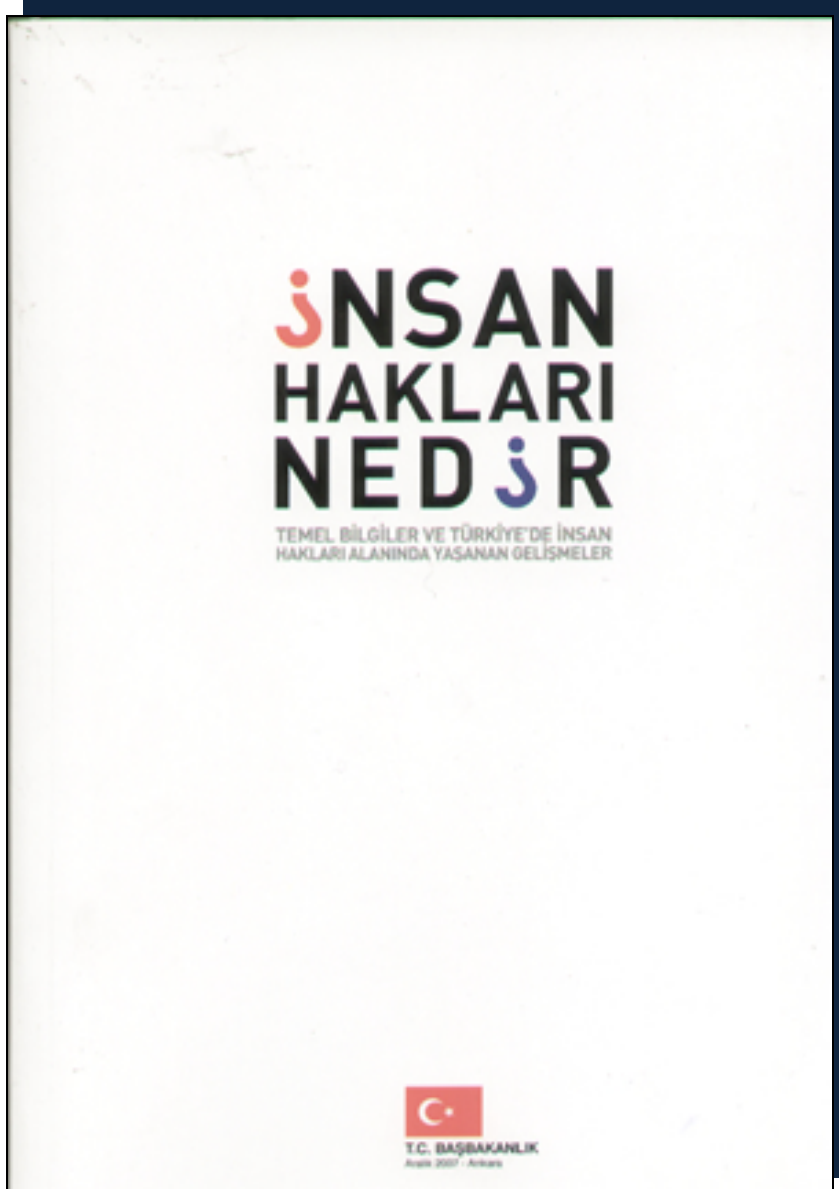
Ahmet UZAK

Mehmet ALTUNTAŞ

Aralık 2007

Ankara

Başbakanlık Yayını

İNSAN HAKLARI NEDİR?

İçindekiler

İçindekiler.....	1
Önsöz.....	2
Sunuş	4
I. BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KAVRAMI.....	5
A. İnsan Hakları Nedir?	5
B. Dünyada İnsan Haklarının Gelişimi	7
C. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasının Sınırları	8
D. Avrupa Birliği ve İnsan Hakları	9
E. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM	10
II. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI	11
A. Genel Olarak.....	11
B. Türkiye’de İnsan Hakları Alanında Yapılan Reformlar	13
C. İnsan Hakları Alanında 60. Hükümetin öncelikleri ve AB Müktesebatına Uyum Programı	19
D. Türkiye’de İnsan Hakları İle İlgili Kurumsal Yapı	21
E. İnsan Hakları Başkanlığı’nın Faaliyetleri	23
a) Eğitim, Bilinçlendirme Faaliyetleri ve Geçekleştirilen/Yürütülen Projeler.....	24
b) Sivil Toplum Kuruluşları İle İlişkiler	26
c) Karakol ve Nezarethanelerin Denetimi	27
d) İnsan Hakları Alanındaki Yapılanma.....	27
e) İnsan Hakları İhlal İddialarının İncelenmesi ve Elde Edilen İstatistikî Veriler	27
III. BÖLÜM: EKLER	33
A. İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi	33
B. İnsan Hakları İle İlgili Önemli Günler	37
C. İnsan Haklarıyla İlgili Başlıca Kurum ve Kuruluşlar	37
D. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ile İletişim	40

Önsöz

Onurlu, eşit ve özgür bir yaşamın vazgeçilmez koşullarını ifade eden insan hakları günümüzde tüm dünyanın kabul ettiği evrensel, ahlaki bir değerler bütünü; adil, meşru ve uygar bir devlet ve toplum yönetiminin vazgeçilmez kriteridir. İnsan Hakları, etik bir ideal olmanın ötesinde insanlık ailesinin bütün üyelerinin özden saygın oluşlarının; eşit ve vazgeçilmez hakların kabulü de, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın başlangıç bölümünde ifade edildiği üzere, tüm dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturur.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ilân edilen ve günümüzde artık çağdaş bütün Anayasa'larda yer alan hak ve özgürlükler, insanı en yüksek değer olarak kabul eden bir anlayışın ürünüdür. Tüm insanlar, dünyanın neresinde, hangi ülkesinde bulunursa bulunsunlar doğuştan, kadın-erkek, ırk, din, dil ya da başka bir nedenle ayırım yapılmaksızın eşit ve özgür bireyler olarak dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, evrensel nitelikte haklara sahiptir. Böylece insan hakları, insanlığın uzun mücadeleler sonucunda yirminci yüzyılda ulaştığı çağdaş insanlık anlayışının dokusunda yer almakta, bu günden geleceğe yeni bir insanlık anlayışı oluşturup geliştirmektedir.

İnsan hakları, çok boyutlu bir konular manzumesidir. Toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. İnsan hakları ile demokrasi, paralel bir evrim geçirmiştir. Her ikisi birbirine bağlı kavramlardır. İnsan hakları teminat altına alınmış olmayan bir ülkede demokrasiden söz edilemez, demokrasi olmayan yerde de bir insan haklarının varlığı düşünülemez. Bunlar, biri olmazsa diğeri de var olmayacak ölçüde birbirine bağlı olan iki kavramdır.

Aynı biçimde, insan hakları devletin sosyal ve hukuk devleti nitelikleri ile yakından ilgilidir. Hatta denebilir ki sosyal hukuk devletinin temelidir. Dolayısıyla insan haklarının teminat altına alınması, toplumun her yönden gelişmesini olumlu biçimde etkileyecek nitelikleri korumak anlamına gelir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, insan haklarına “saygılı” olmayı Cumhuriyetimizin temel nitelikleri arasında belirtmiş (Madde 2) ve “insan haklarına dayanan devlet” (Madde 14) anlayışını açıkça ifade etmiştir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, Ülkemizde insan hakları alanında bugüne kadar çok önemli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmıştır. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası belgelerin hemen hepsinin altında Türkiye'nin imzası vardır ve bu belgeler Türk hukukunun birer parçası olmuştur.

İnsanımızın layık olduğu değere ulaşabilmesi ve Avrupa Birliği müktesebatına uyum çabası çerçevesinde son yıllarda dokuz uyum paketi hazırlanmış ve insan hakları alanında anayasal, yasal ve idari düzeyde bir anlamda “sessiz bir devrim” gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda yapılan iki Anayasa değişikliği (2001 ve 2004), yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu gibi insan haklarını doğrudan ilgilendiren bir çok alandaki kapsamlı değişiklikler, ayrıca çıkarılan uyum paketleriyle demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi ile insan hak ve özgürlüklerine saygının sağlanması yönünde reform niteliğinde önemli adımlar atılmıştır. İnsan hak ve özgürlüklerini doğrudan ilgilendiren bir çok alanda bir dizi hukuki ve idari düzenleme yapılarak insan hak ve özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar önemli ölçüde giderilmiş ve insan haklarına ilişkin evrensel standartlara ulaşma yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, ölüm cezasının kaldırılması, kişi özgürlüğü ve güvenliği, basın özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği, yargının işleyişi, temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerin statüsü, sivil-asker ilişkileri ve daha birçok konuda yapılan

değişikliklerle insan hak ve özgürlüklerinin sınırları genişletilmiştir. Yapılan reformların uygulamaya yansıtılmasına yönelik varolan yargısal ve idari mekanizmalara ilave mekanizmalar eklenmiş ve bu amaçla Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi İnsan Hakları Danışma Kurulu, Reform İzleme Grubu (RİG), İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları gibi yeni yapılar oluşturulmuştur. Ayrıca, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde de birçok yeni insan hakları birimleri kurulmuştur.

Ülkemizdeki demokratik yapının eksiksiz hale getirilmesi, insan hakları bilincinin geliştirilmesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve çağdaş yaşamın öngördüğü temel hak ve özgürlüklerden yararlanma fırsatının insanımıza tam manasıyla verilebilmesi için, bundan sonra da, çalışmalarımız aynı hız ve kararlılıkla devam edecektir. Ülkemizin önündeki temel vizyon budur. İnsan hakları alanında yapılan reformların uygulamaya tam olarak yansıtılabilmesi, ülkemiz içinde yaşayan tüm insanların eşit bir şekilde tüm hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi bundan sonraki çalışmaların temel hedefi olacaktır. Bunun için, mevzuat ve kurumsal düzeydeki gelişmelerle birlikte “zihinsel bir dönüşümün” gerekliliği ortadadır. Eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri bu nedenle büyük önem kazanmaktadır. Bu faaliyetlerin “sürekliliği” ise istenen amaca ulaşmada hayati derecede öneme sahiptir.

Esasında, günümüzün insan hakları değerlerinin lafzına değilse de ruhuna her zaman sahip olan bu topraklarda, pek çok farklı din, mezhep ve etnik kökenden topluluğun yüzyıllarca barış içinde yaşayabilmesini sağlayan bir hoşgörü iklimi vardır.

İnsan sevgisiyle beslenen bu iklim, insan hakları ile ulaşılması arzu edilen hedefler için ideal bir bilgi ve düşünce zemininin varlığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının “ithal bir kavram” değil, medeniyetimizin “yitik bir malı” olduğunu belirtmek gerekmektedir. İnsan hakları konusundaki “zihinsel dönüşüm” de, esas olarak insanımızın fikir ve gönül dünyasında mevcut bulunan değerleri, evrensel dil ve içerikle bütünleştirmeyi sağlayacaktır.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi yolunda yapılan ve yapılacak tüm çalışmaların insanlığın ortak değeri olan insan haklarının tüm yönleriyle bu topraklarda yaşanılır kılacağına hiç şüphe yoktur.

Ülkemizde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çabalarına küçük de olsa bir katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmada, bir taraftan insan hakları ile ilgili bazı temel nitelikte bilgiler yer alırken diğer taraftan da ülkemizde son yıllarda insan hakları alanında yaşanan değişim ve dönüşüm ve bu alanda özellikle İnsan Hakları Başkanlığı'nın gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden bazı örnekler gözler önüne serilmiştir. Bu vesileyle, bu çalışmaya katkı sağlayan herkese teşekkürlerimi sunar ve çalışmanın tüm ilgililenlere faydalı olmasını temenni ederim.

Cemil ÇİÇEK

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Sunuş

İnsan Hakları Başkanlığı, 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Başkanlık, genel olarak insan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, mevzuatı ve uygulamayı izlemek, ulusal mevzuatın uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesine ilişkin çalışmalarda bulunmak, kamu kurum ve kuruluşlarının insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek ve insan hakları ihlâli iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmakla görevlidir. Başkanlık Avrupa Birliği üyelik süreci çerçevesinde yürütülen çalışmalara katkı sağlamaktadır. Ayrıca Yurt genelinde 81 il ve 850 ilçede bulunan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Başkanlığa aylık faaliyet raporları göndermektedir. Bu raporlar değerlendirilerek Kurullara rehberlik hizmeti verilmekte, eşgüdüm sağlanmakta ve istatistikler yayımlanmaktadır.

Başkanlık ayrıca insan hakları ihlal iddialarına ilişkin bireysel başvuruları incelemekte ve bir hak ihlali tespit etmesi durumunda ilgili kurumlarla temasa geçerek ihlalin giderilmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamaktadır. İnsan hakları ihlali iddialarına ilişkin sayısal veriler hakkındaki bilgiler periyodik olarak kamuoyuna açıklanmaktadır. Başkanlık bunlara ilaveten özellikle İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları başta olmak üzere sivil toplum, kamu kurum ve kuruluşları ve toplumun geneline yönelik geniş kapsamlı eğitim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Başkanlık, hazırlamış olduğu kitap, kitapçık, broşür ve internet sayfası gibi eğitim materyalleriyle de insan hakları alanında bilinç artırma faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının daha önce yayınlamış olduğu eserler şunlardır; 1) Human Rights Documents File (2004); 2) İnsan Hakları Bilgi Dosyası (2005); 3) Şüpheli ve Sanık Hakları (2006); 4) İnsan Hakları (2006); 5) İnsan Hakları Bilgi Dosyası (2007); 6) Milenyum Türkiye'sinde İnsan Hakları ve AB Konusundaki Açılımlar -Anayasal ve Yasal Değişimler (2007); 7) Türk Anayasası ve Avrupa Birliği (2007).

Bu kitabın yayımlanmasına verdiği destek nedeniyle Başbakan Yardımcımız Sayın Cemil ÇİÇEK'e, ayrıca emeği geçen herkese ve özellikle **Ahmet UZAK** ve **Mehmet ALTUNTAŞ**'a teşekkür borçluyum. Ülkemizde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çabalarına küçük de olsa bir katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışma, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları üyeleri ile insan hakları alanında çalışan herkesin istifadesine sunulmaktadır. Kitapçığın insan hakları yolunda yararlı olması dileğiyle.

Prof. Dr. Hasan T. FENDOĞLU
Başbakanlık İnsan Hakları Başkanı

I. BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KAVRAMI

A. İnsan Hakları Nedir?

İnsan Hakları, insanı insan yapan ve insanın sırf insan olarak herhangi bir şarta veya statüye bağlı olmadan doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli ahlaki değerlerdir. Bu haklar;

- İnsanın değerini ve onurunu korur.
- İnsanın, “insanca” yaşaması için gerekli, zorunlu koşulları ifade eder.
- İnsanın insan olmaktan kaynaklanan gereksinimlerini karşılamaya yönelik, maddi ve manevi varlığını korumayı, geliştirmeyi hedef edinen en temel değerlerdir.

İnsan haklarının kaynağı, “insan doğası” ve bu doğanın özünde varolan “insan onurudur”. Tüm insanlar, insan olmanın gereği olarak, bu haklara din, dil, ırk, cinsiyet, toplumsal köken, ulusal aidiyet vb. hiçbir ayırım gözetilmeksizin “eşit” bir şekilde sahiptirler. Yani, insan hakları “evrenseldir”; zamandan, mekandan, ekonomiden ve kültürden bağımsız olarak insanın varoluşuyla birlikte vardır.

Bir başka açıdan, insan haklarını insan onurundan kaynaklanan siyasi talepler olarak da ifade etmek mümkündür. Çünkü insan hakları bireyin bilhassa devlet karşısında ileri sürdüğü ve ondan ihlal etmemesini istediği haklardır. Buna göre, devletin varlık nedeni, bireyin doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri güvenceye almaktır. Devlet, toplumu oluşturan bireylerin bu maksatla kurdukları bir siyasal örgütlenmenin adıdır. Bu anlamda, devletin biri negatif, diğeri de pozitif olmak üzere iki tür yükümlülüğü bulunmaktadır. Devletin negatif yükümlülüğü, onun özellikle güç kullanan aygıtlarıyla bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmemesini ifade eder. Sözgelimi, işkence yasağının ihlali devletin negatif yükümlülüğünün yerine getirilmediğini gösterir. Diğer yandan, devlet sadece insan haklarını ihlal etmemekle değil, bu ihlalleri önlemekle ve insanın insanca yaşaması, maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için her türlü tedbiri de alması gerekir. Bu bağlamda, örneğin, yetkililerin patlaması muhtemel bir çöplüğün etrafındaki yapılaşmaya izin vermesi, devletin yaşama hakkını koruma noktasındaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğini göstermektedir.

İnsan haklarının neler olduğu, neleri kapsayıp kapsamadığı siyasal/ideolojik/felsefi tutum ve tercihlere göre farklılık gösterebilirse de bu konuda günümüzde özellikle uluslar arası standart oluşturma sürecinde belli bir uzlaşmaya varılmış olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bugün başta BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi(1948), BM İkiz sözleşmeleri (Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1976); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1976) olmak üzere gerek BM ve gerekse Bölgesel düzeyde kabul edilen birçok belge ve sözleşmeyle ortak bir insan hakları hukukunun oluştuğu ve bu hukuk içerisinde artık sadece “klasik”(birinci kuşak) haklar olarak bilinen medeni ve siyasal haklar değil aynı zamanda “ikinci kuşak” haklar olarak bilinen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile “üçüncü kuşak” (dayanışma) olarak bilinen çevre hakkı, kalkınma hakkı, barış hakkı gibi hakların da insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ve bu hakların bir bütün olarak insan onuru ve insanca bir “varoluş” un vazgeçilmez ve bölünmez bir parçası olduğu genel kabul gören bir görüştür. Başka bir ifadeyle, tüm kuşak hakları insanca bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan haklardır. Birbirine bağımlı olan bu haklardan birinin yokluğu diğerlerini de olumsuz etkiler. Her biri insanın temel bir gereksinimini karşılamaya yönelik olan insan hakları bir bütün olarak “insanı insan yapan özelliklerin toplamı, insanca bir yaşamın asgari koşullarıdır” .

Ayrıntıya gitmeden ifade etmek gerekirse Klasik (Birinci Kuşak) Haklar bireyleri devlete ve topluma karşı koruyan, bireylere, kendilerini özgürce gerçekleştirebilecekleri özel, dokunulmaz alanlar sağlayan ve bireylerin devlet yönetimine katılmalarını güvence altına alan

haklardır. Klasik Haklar, bir başka ifadeyle, özünde bireyin maddi ve manevi bütünlüğünü koruyan, özgürlüğünü güvence altına alan ve bireyi devletin keyfi yönetimine karşı koruyan hakları ifade eder. Asıl amacı birey karşısında devletin gücünü sınırlandırmayı sağlamak olan klasik haklara devletin müdahale etmeme, yani karışmama yükümlülüğü vardır.

Klasik Hakların başlıcaları şunlardır:

- Yaşama Hakkı ve Kişi dokunulmazlığı
- İşkence ve Kötü Muamele Yasağı
- Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği
- Düşünce ve İfade Özgürlüğü
- Din ve Vicdan Özgürlüğü
- Özel hayatın Gizliliği Hakkı
- Adil Yargılanma Hakkı
- Mülkiyet Hakkı
- Ayırıcılık Yasağı
- Toplantı ve Gösteri yürüyüşü hakkı
- Dernek Kurma Hakkı
- Çalışma Özgürlüğü
- Dilekçe Hakkı
- Seçme ve Seçilme Hakkı
- Kamu hizmetlerine girme hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ya da “İkinci Kuşak” Haklar, istihdam, eğitim, sağlık gibi insan gelişimi için gerekli olan koşulların veya “ insani olanakların geliştirebilmesini sağlayan ön koşullara” yönelik haklardır. Başka bir ifadeyle, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar bireyi toplumsal risklere karşı koruyan, insanca yaşamak için yeterli bir yaşam düzeyini güvence altına alan ve Klasik Haklardan gerçekten yararlanabilmelerine imkan tanıyan ve bu amaçla bireyin devletten ve toplumdan gerçekleştirmelerini talep edebilecekleri haklardır. Bu hakların büyük bir çoğunluğu, Klasik Haklardan farklı olarak, önemli ölçüde devlete bir hizmet sunma görevi veren ve bu nedenle devletin aktif müdahalesini gerektiren ve gerçekleştirilmeleri büyük ölçüde mali kaynakların kullanılmasına bağlı olan haklardır. Bununla birlikte, Klasik Haklarla Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar arasındaki ayrım, çok da katı bir şekilde yorumlanmamalıdır. Devletleri belirli hareketlerden kaçınmaya yükümlü kılan klasik haklar olduğu gibi belli bir güvence yükümlülüğü ve bu nedenle büyük mali kaynaklar gerektiren klasik haklar da vardır. Ayrıca özellikle belirtmek gerekir ki Klasik Hakların gerçekten özellikle de üçüncü kişilerden yani toplumdan gelen müdahalelere karşı korunabilmesi devletler tarafından büyük yatırımlar yapılmasını ve bu anlamda büyük mali olanakların kullanılmasını gerektirmektedir. Örneğin adil yargılanma hakkı, iyi eğitilmiş yargıçları, savcılarını, savunma avukatlarını, polis memurlarını, yeterli cezaevlerini ve diğer tesisleri gerektirmektedir. Benzer şekilde Siyasal Hakların vazgeçilmez kullanımını ifade eden seçimler de yüksek harcamalar gerektiren bir diğer örnek olarak zikredilebilir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların belli başlıları şunlardır:

- Çalışma Hakkı
- Sosyal Güvenlik Hakkı
- Sendika Kurma Hakkı
- Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı
- Yeterli Yaşama Düzeyi Hakkı (Beslenme, Konut)

- Eğitim Hakkı
- Sağlık Hakkı
- Kültürel Yaşama Katılabilme hakkı

2. Dünya savaşından sonra gelişen, özellikle, çevre kirliliği, nükleer silahların yarattığı savaş tehlikesi, bölgeler arasında gelişme farklılığı gibi nedenlerin ortaya çıkardığı ve Barış Hakkı, Çevre Hakkı, Gelişme Hakkı, İnsanlığın Ortak Mirasından Yararlanma Hakkı gibi haklardan oluşan “Üçüncü Kuşak” ya da “Dayanışma Hakları”, bireysel yönleri olmakla birlikte bu haklar, daha ziyade diğer hakların gerçekleştirilebilmesinin daha genel koşullarını ifade ederler. Gerçekleştirilebilmeleri için kişilerin, kurumların, devletin ve hatta uluslar arası camianın ortak işbirliği ve dayanışması gerekir. Özgür olmaktan daha ziyade kişi ve grupların ortak dayanışmasını gerektirir. Mesela, Çevre Hakkına ilişkin olarak, çevreye zarar verilmemesi, çevreye zarar verenlerin engellenmesi gerekir. Bu ise devletle birlikte diğer kişi ve kuruluşların ortak çabasını sorumluluğunu gerektirir .

İnsan haklarına ilişkin belirtilmesi gereken önemli bir husus, bu hakların statik olmayıp dinamik bir karaktere sahip olduğu; siyasal, ekonomik, toplumsal ve özellikle de teknolojik hayattaki gelişmelere paralel olarak bu hakların sayı ve niteliğinde de bazı değişikliklerin söz konusu olabileceği, şu anda öngörülemeyen yeni bazı hakların veya hak kategorilerinin insan hakkı olarak tanımlanabileceğidir. İnsan değeri veya insan onuru gibi soyut kavramlar ifade ettiği evrensel unsurlarla birlikte içinde bulunulan koşullarla sürekli bir etkileşim içerisinde tanımlanmalı ve insanca bir yaşam için zorunlu olan tüm unsurları içermelidir. Nihayetinde değişen koşullar insanlar için yepyeni zorluk ve tehlikeler içerebilmekte ve insan varlığına ve insanca bir yaşama yönelik ciddi tehditler oluşturabilmektedir. İnsani bir varoluş ve onurlu bir yaşam için gerekli tüm koşulları ifade eden insan hakları kavramının da, bu yeni durum, yeni tehditler karşısında, insanlara asgari düzeyde yeni güvenceler içerecek şekilde tanımlanması ve kapsamının genişletilmesi kuşkusuz bir zorunluluk olacaktır.

B. Dünyada İnsan Haklarının Gelişimi

İnsan haklarının doğuşu eski tarihlere dayanır. Ancak bu hakların bir kavram olarak şekillenmesi 18. yüzyılda başlamıştır. İnsan hakları düşüncesinin 1215’de İngiltere’de ilan edilen İngiliz Büyük Şartı (Magna Charta Libertatum) ile başladığı kabul edilmektedir. Bu Şart ile kişinin can ve mal güvenliğine sahip olduğu belirtilerek, kralın keyfi uygulamalarına son verilmiştir.

Diğer taraftan 10 Aralık 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi günümüzün Magna Charta’sı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu tarihten önce benzeri beyannamelerin de ilan edildiği bilinmektedir. 1776 Virginia İnsan Hakları Beyannamesi veya Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi bunlara örnek olarak verilebilir. Bu beyannamelere göre insanlar doğal olarak özgür ve bağımsızdırlar, doğuştan vazgeçemeyecekleri ve devredemeyecekleri bazı haklara sahiptirler. İnsanların yaşama hakkı ve özgürlüğü vardır. Mülkiyet hakkına sahiptirler. Devletin bu hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve bunları gerçekleştirilmesine elverişli ortamı hazırlamak gibi görevleri vardır. İnsan haysiyeti ve yaşama hakkı bütün bu hak ve özgürlüklerin temelini oluşturur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşının yıkıcılığı ve yakıcılığından sonra kurulan uluslararası düzende insan haklarının korunması temel kaygı haline gelmiştir. Bu, bir anlamda insan hakları hukuku tarihinde “devrim” niteliğinde bir gelişmedir. Zira tarihte ilk kez devletlerin vatandaşlarına yönelik davranışları sadece onların iç meselesi olmaktan çıkmıştır. “Ben

devletim, vatandaşıma dilediğimi yaparım” anlayışı, uluslarüstü organların kurulmasıyla birlikte tarihe karışmıştır. Bu organlara öncülük yapan belge, İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’dir. Bunu, insan haklarını bölgesel ve evrensel düzeyde korumayı amaçlayan sözleşmeler izlemiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan ve “İkiz Sözleşmeler” olarak da bilinen Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Sosyal ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi, bunların en iyi bilinenleri arasındadır.

Bunların dışında, işkenceyle, ırkçılık ve her türlü ayrımcılıkla mücadele eden, kadın ve çocuklar gibi özel toplumsal kesimleri korumayı amaçlayan çok sayıda uluslararası sözleşme imzalanmıştır. Bilhassa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin kurduğu denetim mekanizması insan haklarının ulusalüstü düzlemde ne kadar etkili bir şekilde korunabileceğinin güzel bir örneğini vermiştir. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararları, taraf devletlerin insan hakları mevzuatının ve uygulamasının geliştirilmesine önemli ölçüde katkılar yapmıştır.

C. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasının Sınırları

Modern devlet/kamu hizmeti yaklaşımında devletin görev ve sorumluluğu, insan haklarının hukuksal ve kurumsal yollarla güvence altına alınmasıdır. Bu sorumluluk genel olarak Anayasa düzeyinde açıkça düzenlenmiştir.

Diğer yandan İnsan Haklarının, bireyin unsuru olduğu sosyal toplumun gerektirdiği bazı hallerde sınırlandırılabilirliği gerek teoride gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dahil yargı içtihatları ile ulusal ve uluslararası düzenlemelerde genel kabul gören bir husustur. Örneğin karantinaya alınan bir bölgeye giden bir kişinin seyahat özgürlüğünün kısıtlanması yine o kişinin ve toplumun sağlık veya yaşam hakkının korunması amacıyla sınırlandırılmaktadır. Ayrıca, savaş hali ve olağanüstü hal gibi durumlarda da belli haklara sınırlamalar getirilmesi kabul edilebilmektedir.

Kamu gücüne insan haklarının sınırlandırılması konusunda verilen yetkiler gerek Anayasa gerekse taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler ile bir takım sınırlara tabi kılınmıştır.

Öncelikle işkence yasağı mutlak ve bu konuda herhangi bir sınırlama veya istisnai düzenlemeye gidilemez. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, savaş hali ve olağanüstü hal gibi durumlarda dahi “kölelik ve zorla çalıştırma yasağı” ve “cezaların kanuniliği” ilkesine sınırlama getirilemeyeceğini kabul etmektedir.

Sınırlamanın kabul edildiği hallerde ise; bu sınırlamanın mutlaka kanun ile yapılması anayasal bir zorunluluktur. Tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya benzeri düzenlemelerle insan hakları alanında herhangi bir sınırlandırmaya gidilemez. Ayrıca söz konusu kanuni düzenlemenin sınırlama konusunda Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere dayanması gerekmektedir.

Diğer yandan, sınırlamanın hakkın özünü ortadan kaldıran ve haktan pratikte yararlanılmasını imkansızlaştıran nitelikte olmaması da anayasamızın amir hükmüdür. Anayasa Mahkemesi, (26.11.1986 gün, E.1985/8, K.1986/27 sayılı karar) bir hak ve özgürlüğün amacına uygun biçimde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya bunu kullanılmaz duruma düşüren kayıtlara bağlı tutulması durumunda, hak ve özgürlüğün özüne dokunulmuş olacağını belirtmiş; bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını “genel olarak izin alınmasına” bağlanmasına da, hak ve özgürlüğün özüne dokunmak olarak nitelendirmiştir. (28.1.1964 günlü, E.1963/28, K.1964/8 sayılı karar)

İnsan haklarına getirilecek sınırlamaların aynı zamanda ölçülü olması da gerekmektedir. Eğer getirilen sınırlama, sınırlamaya neden olan halin gerektirdiği ölçünün ötesine taşıyorsa, söz konusu sınırlama anayasaya aykırı bir sınırlama niteliğindedir.

Haklara getirilecek sınırlamalar, sınırlamaya neden olan amacın dışında herhangi bir başka amaca hizmet edecek şekilde düzenlenemezler. Sınırlamanın amacı ortadan kalktığı zaman sınırlamanın da kaldırılması gerekir.

İnsan haklarının sınırlandırılmasının sınırları konusunda en önemli ilkelere bir tanesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ile içeriği olgunlaştırılmış olan ve Anayasamızın metninde de yerini alan demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olma zorunluluğudur. Anayasamızın 13. maddesinde sınırlamanın sınırı olarak kabul edilen “demokratik toplum düzeni” ile amaçlanan çoğulcu, özgürlükçü, çağdaş, demokratik toplum düzeni anlayışıdır. Bu düşünce madde gerekçesinde şöyle belirtilmiştir: “hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı, genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır.”

D. Avrupa Birliği ve İnsan Hakları

Avrupa Birliği Konseyi'nin 1993 Kopenhag Zirvesi'nde aldığı kararlar uyarınca; siyasi kriterlere uyum, katılım müzakerelerinin başlaması için bir önkoşuldur. Birliğe katılmak için Kopenhag kriterlerinin tamamına uyum sağlamak gerekmektedir.

Kopenhag Siyasi Kriterleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıkların korunmasına ve saygı gösterilmesinin teminat altına alan kurumların istikrara kavuşturulması şeklinde özetlenebilir. Bu konularda, genel ilkeler dışında, belirlenmiş somut normlar bulunmamakta, ülkelerin özelliklerine göre eksiklikler ortaya konmaktadır.

Avrupa Birliğinde temel hakların korunması bakımından 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi esas alınmaktadır. 1986 tarihli Tek Sened'in başlangıcı ve AB Antlaşması'nın 6.maddesi de, Sözleşmedeki temel hakları esas almaktadır. Amsterdam Antlaşması, AB Antlaşmasının temel hakların korunmasına ilişkin hükümlerini değiştirmiştir. Böylece Antlaşmaya özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukukun üstünlüğüne saygı ilkeleri konmuş, bu ilkelere Topluluk organlarının uymasını sağlamak üzere Adalet Divanına yetki verilmiş ve üye ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda yaptırım uygulanmasına imkân tanınmıştır. Ayrıca, Antlaşmaya; insanlar arasında tabiiyet, cinsiyet, etnik köken, din, inanç, özürllülük, yaş nedeniyle ayırım yapılmasını engelleyen hükümler konulmuştur.

Haziran 1999 tarihli Köln Avrupa Konseyinde, bu genel düzenlemelerin ihtiyacı tam olarak karşılayamadığı sonucuna varıldığından, temel hakların, Birlik düzeyinde etkili biçimde korunabilmesi için bir sözleşme hazırlanması hususu gündeme gelmiştir. Temel Haklar Sözleşmesi/Şartı olarak adlandırılan bu sözleşmede; 1950 tarihli İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi Sözleşmesinin genel ilkeleri, Birlik vatandaşlarına tanınan temel haklar, Avrupa Sosyal Sözleşmesi ile Çalışanların Temel Sosyal Hakları Sözleşmesinde yer alan ekonomik ve sosyal haklar, yer almaktadır.

Demokrasi ve hukukun üstünlüğüne ilişkin olarak AB, aday ülkelerde; siyasi çoğulculuk, ifade ve din hürriyeti gibi demokratik özgürlüklerin mevcut olduğu, farklı siyasi partilerin serbest seçimler yoluyla iktidara gelebildiği, seçimlerin serbest ve adil bir biçimde yapıldığı ve muhalefetin etkin rol oynadığı bir ortam aramaktadır.

AB'ye tam üyeliğin en önemli koşulu insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü olup Türkiye'nin AB'ye üye olmasa dahi kabul etmesi gereken evrensel değerler arasındadır.

E. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM

Demokrasi ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu ülkelerde insan hakları anayasa ve yasalarla korunmakta ve denetimi de bağımsız mahkemeler tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla, hakkının ihlal edildiğini iddia eden bir bireyin öncelikle hukuk yollarına başvurarak, hakkını araması gerekmektedir. Bütün hukuk yolları denendikten sonra uluslararası denetim gündeme getirilebilmektedir.

Avrupa Konseyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü, parlamenter demokrasiyi korumak ve Avrupa'nın bütünleşmesini sağlamak amacıyla Avrupa devletleri tarafından 1949 yılında kurulmuş uluslararası hukuk tüzel hukuki kişiliği olan, merkezi Strazburg'da (Fransa) bulunan bağımsız bir uluslararası teşkilattır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan kişisel ve siyasal hakları etkin bir şekilde korumak için 1950 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa Konseyine üye devletler tarafından kabul edilmiş uyulması zorunlu kuralları içeren bağlayıcı bir antlaşmadır. Bu açıdan AİHS hukuksal bağlayıcılığı bulunmayan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden tamamen farklıdır. Sözleşme hükümlerinin etkinliğini sağlayan en önemli faktör, güvence altına alınan hakların ihlal edilip edilmediğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince (AİHM) denetlenmesidir. Mahkemenin bu yetkisine dayanarak bireyler üye devletleri şikâyet etmekte olup, devletlerin bireysel başvurularla ilgili olarak Mahkemenin yargı yetkisini tanımama hakları bulunmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti de 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış; 1987 yılında, bireysel başvuru hakkını, 1989 yılında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisini kabul etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk iç hukukunda doğrudan ileri sürülebilirliği ve uygulanabilirliği, vurgulanması gereken önemli hususlardan biridir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kurduğu denetim mekanizması insan hakları konusunda ikincil veya tamamlayıcı nitelikte işlev görmektedir. Bu çerçevede Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin denetimi ulusal makamların yerine geçmek üzere oluşturulmuş değildir. İnsan haklarını korumada ve özel olarak ihlalleri gidermede ilk görev ulusal makamlara (yargı, yasama ve idare makamlarına) düşmektedir. Avrupa Mahkemesi'nin yaptığı, sadece, ulusal düzeydeki denetimi tamamlayıcı bir denetimdir. Bu nedenle, Mahkeme'de bireysel başvurunun kabul edilebilmesi, iç hukuk yollarının tüketilmiş olmasına bağlıdır. Ayrıca başvurunun iç hukuka göre verilen kesin karardan sonra ve en geç altı ay içinde yapılmış olması gerekmektedir. Başvurular, Sözleşme hükümleri ile bağdaşmadığı, açık dayanaklarının olmadığı, dilekçe hakkının kötüye kullanıldığı durumlarda reddedilmektedir.

AİHM, Komiteler, Daireler ve Büyük Daire şeklinde örgütlenmiştir. Komiteler, ön incelemeyi yapar, daireler kabul edilebilirlik kararı vererek, işin esasına bakar ve bireysel başvurularda karar verir. Büyük Daire, Sözleşme ile Protokollerin yorumu ile temyiz mercii olarak görev yapar. Kararları kesindir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de mahkeme kararlarını yerine getirmekle görevlidir.

AİHM'nin kararları özgürlüklerin kısıtlanmasını değil asgari özgürlüklerin sağlanmasını teminat altına alan kararlar almaktadır. AİHM'nin almış olduğu kararların daha ötesinde, ülkeler dilediğinde vatandaşlarına yönelik özgürlükleri daha fazla geliştirebilmektedir.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI

A. Genel Olarak

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına saygılı bir hukuk Devleti olduğu ifade edilmiştir. Anayasamızın 5. maddesinde de kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak Devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Temel hak ve hürriyetler, Anayasamızın ikinci kısmında, temel hak ve hürriyetlere ilişkin genel hükümler, kişinin hakları ve ödevleri, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler, ve siyasi haklar ve ödevler başlıkları altında düzenlenmiştir. Anayasamız, temel hak ve hürriyetleri yalnızca düzenlemekle kalmayarak korunmaları için de bir takım mekanizmalar ve güvenceler öngörmüştür. Anayasamızın, temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği, bu sınırlamaların, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağına ilişkin 13. maddesi; usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınacağına ilişkin 90. maddesinin son fıkrası önem taşımaktadır.

Sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevlerin kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemeyeceğine ilişkin 91. maddesinin birinci fıkrası hükümleri de temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla Anayasamızın kurmuş olduğu mekanizmalardan bazılarıdır.

Anayasamız, temel hak ve hürriyetlerin korunması hususunda yalnızca yukarıda bazı örnekleri verilen güvencelerle yetinmemiş, temel hak ve hürriyetlerin hak arama ve başvuru yolları vasıtasıyla korunabilmesi için de bazı düzenlemeler getirmiştir. Anayasamızın "hak arama hürriyeti" başlıklı 36. maddesinde; herkesin, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin 40. maddesinde; Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkesin, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahip olduğu belirtilerek temel hak ve hürriyetlerin yargısal usul ve yollar yanında siyasi ve idari usuller ve yollarla da korunabilmesi imkânı getirilmiştir. Bu durum Anayasamızın dilekçe hakkını düzenleyen 74. maddesinde; vatandaşların ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancıların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahip olduğu, kendileriyle ilgili başvuruların sonucunun gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirileceği ifade edilmek suretiyle de pekiştirilmiştir.

Temel hak ve hürriyetlerin yargı dışı siyasi ve/veya idari mekanizmalarla korunması konusu nispeten yeni sayılabilecek bir olgudur. Tarihsel gelişim süreci içinde, temel hak ve hürriyetlerin sadece anayasal ve yasal düzenlemeler ile yargısal yollar ve usuller vasıtasıyla korunamayacağı görülmüş, yürütme veya yasama organı ile ilişkili olmakla birlikte toplumun tüm kesimlerinin temsil edilebileceği şekilde çoğulcu bir yapıya ve dış faktörlerden etkilenmesini önleyecek derecede idari ve mali özerkliğe sahip insan hakları kurumları kurulması fikri gündeme gelmiş ve dünyanın birçok ülkesinde bu tür kurumlar

oluşturulmuştur. İnsan hakları alanında kurumsallaşma çabalarına ilişkin bu gelişmeler Birleşmiş Milletler tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. “Paris Prensipleri” olarak bilinen ve ulusal insan hakları kurumlarının kuruluş, görev ve işleyişlerine, yetki ve sorumluluklarına ilişkin ilkeler içeren 20.12.1993 tarihli ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararıyla, insan haklarını etkin bir şekilde koruyacak ulusal insan hakları kurumlarının kurulması, mevcut olanların ise güçlendirilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur.

İnsan hakları alanında kurumsallaşma çalışmaları, dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde, ülkemizde de ivmesi giderek artan bir seyir izlemiştir. Bu konuda ilk adım 05.12.1990 tarihli ve 3686 sayılı Kanunla atılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde bir İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu kurulmuştur. 1991 yılından itibaren de bir Devlet Bakanı insan haklarının takip ve koordinasyonu ile görevlendirilmeye başlanmıştır. 09.04.1997 tarihli ve 1997/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile, insan hakları ile ilgili konularda görevli Devlet Bakanının başkanlığında Başbakanlık, Adalet, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlarının Katılımıyla İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu teşkil edilmiştir. 04.06.1998 tarihli ve 23362 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikle İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi kurulmuştur. İnsan Haklarının korunmasını sağlamak ve ihlallerin önlenmesini sağlamak amacıyla 2 Kasım 2000 tarihli ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelikle de İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları oluşturulmuştur. Ayrıca çeşitli kurum ve kuruluşlar bünyesinde de insan hakları birimleri kurulmuştur.

Devlet teşkilatı içerisinde insan hakları alanında kurumsallaşma konusundaki en kapsamlı düzenleme Başbakanlık Teşkilatı Hakkındaki 3056 sayılı Kanunda değişiklik yapan 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla gerçekleştirilmiştir. Anılan Kanunla Başbakanlık merkez teşkilatı içerisinde ana hizmet birimi olarak “İnsan Hakları Başkanlığı” kurulmuştur. Aynı kanunun ek maddeleriyle “İnsan Hakları Üst Kurulu” ve “İnsan Hakları Danışma Kurulu”nun oluşumu düzenlenmiş, ihlal iddialarını incelemek üzere de “İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri” oluşturulabilmesine olanak tanınmıştır. İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetlerinin sekretarya hizmetlerini yapmak görevi İnsan Hakları Başkanlığı’na verilmiştir.

4643 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan yönetmeliklerle İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetlerinin kuruluşları, görev ve işleyişleri ile ilgili usul ve esaslar belirlenmiş, İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları son mevzuat değişiklikleri doğrultusunda yeniden yapılandırılarak sivil toplum ağırlıklı ve eksenli bir yapıya kavuşturulmuştur. İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi de, İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi adı altında daimi bir statüye kavuşturulmuştur.

Temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla iç hukukumuzda oluşturulan siyasi ve idari başvuru mekanizmalarına, Ülkemizin değişik tarihlerde taraf olduğu sözleşmeler vasıtasıyla uluslararası başvuru mekanizmaları da eklenmiştir. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yanı sıra İşkenceyi Önleme Komitesinin, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin ve İnsan Hakları Komitesinin başvuru alma ve inceleme yetkileri de Ülkemiz tarafından tanınmış ve kabul edilmiştir. Böylece, bireyler tarafından, iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ilgili uluslararası organlara başvurabilme imkânı getirilmiştir.

Türkiye, 50 yıl önce Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni kabul eden devletler arasındadır. Daha sonra İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi ve o Sözleşme’ye ek çeşitli protokoller de kabul edilmiştir.

Türkiye, 28 Ocak 1987 de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru hakkını 1989 da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin yargı yetkisini ve işkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusundaki Birleşmiş Milletler ve Avrupa Sözleşmelerini kabul etmiş, bu çerçevede kapılarını uluslararası denetime açmıştır.

İnsan hakları ile ilgili uluslararası belgelerin hemen hepsinin altında Türkiye'nin de imzası vardır. Bu belgeler, Türk hukukunun parçası olmuşlardır.

II. Dünya Savaşından sonra yapılan anayasaların çoğunda olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da, insan haklarına verdiği önemi açıkça göstermiştir. Anayasamızın 2. maddesinde insan haklarına saygı, Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirilmesi dahi teklif edilmeyecek nitelikleri arasında belirtilmiştir. Daha sonra 1982 Anayasasında 2001 yılında yapılan değişiklikle "İnsan haklarına dayalılık" esası da benimsenmiştir. 2001 ve 2004 yılında gerçekleştirilen anayasal değişiklikler ve 9 Reform Paketiyle gerçekleştirilen yasal ve idari düzeydeki mevzuat değişiklikleriyle insan hakları alanında büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

İnsan haklarının bugüne kadar batı normlarında uygulanmamış olmasının temelinde eğitim noksanlığı, coğrafik ve jeolojik zorluklar nedeniyle bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, uzun süre devam eden terör ve terörle mücadeleden kaynaklanan zorluklar, bilinçsizlik ve bireysel hatalar olduğu söylenebilir. Yoksa insana verilen saygının derin izleri kültürel mirasımızda fazlasıyla mevcuttur.

B. Türkiye'de İnsan Hakları Alanında Yapılan Reformlar

- Anayasa'nın 14. maddesinde 03.10.2001 tarihinde 4709 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması olarak sayılan haller sınırlandırılarak, hak ve özgürlüklerin sınırı genişletilmiştir. Buna göre; hakkın kötüye kullanılması halleri "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan aldırılmayı amaçlayan faaliyetler" olarak sayılmak suretiyle, maddede daha önce yer alan "Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, ...Devletin bir kişi ve zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar" ibareleri metinden çıkarılmıştır.

Öte yandan, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin kuralları belirleyen Anayasa'nın 13. maddesi ile özel bazı temel hak ve özgürlüklerle ilgili kısıtlamalar getiren Anayasa hükümlerinde (düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne ilişkin 26. madde, bilim ve sanat hürriyetine ilişkin 27. madde, basın hürriyetine ilişkin 28. madde gibi) de 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanunla değişiklikler yapılarak, temel hak ve özgürlüklerin sınırı ve kullanımı imkanları genişletilmiştir.

- 4857 sayılı yeni İş Yasası 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasanın eşit muameleyle ilgili 5. maddesi uyarınca; "İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce felsefi inanç, din ve mezhep gibi sebeplere dayalı ayırım yapılamaz". Söz konusu maddede ayrıca, işverenin esaslı sebepler olmadıkça tam/ kısmi süreli çalışan işçi ile belirli-belirsiz süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamayacağı, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, cinsiyet veya gebelik nedeniyle iş sözleşmesinin yapılması, uygulanması ve sona ermesinde doğrudan veya dolaylı ayrımcılık yapılamayacağı, eşit işte cinsiyete dayalı farklı ücret kararlaştırılmayacağı, yine işçinin cinsiyeti nedeniyle koruyucu hükümlerin uygulanmasının ayrımcılık sebebi olamayacağı hususlarında hüküm getirilmiş, iş ilişkisinde veya sona ermesinde bu hükümlere aykırı davranıldığında uygulanacak maddi yaptırımlar ile ispat külfeti düzenlenmiştir.

4857 sayılı yeni İş Kanununun 18. maddesinde de, otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin sözleşmesinin feshi için işverenin işçinin yeterliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden

kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorunda olduğu belirtildikten sonra, özellikle fesih sebebi olamayacak haller arasında “ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler” ile “kadın işçilerin hamilelik, doğum ve süt izni sebebiyle işe gelmemeleri” açıkça sayılmıştır. Fesih sebebi olamayacak diğer haller, sendika üyeliği, sendikal faaliyetler, yasal hakların kullanımı, hastalık veya kaza nedeniyle yasal izin haklarının kullanılması olarak belirtilmiştir.

- 22.01.2004 tarihli ve 25354 sayılı Resmi Gazetede, “Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi” konulu 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır.

Buna göre; Ülkemizin de taraf olduğu, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin (CEDAW), taraf devletlere, kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesini teminen mevzuat değişiklikleri dahil her türlü önlemi alma yükümlülüğünü getiren 2 ve 11. maddelerine atıf yapılarak, birey ve toplumun gelişimi ile sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde özel bir konuma sahip olan kadınlarımızın sorunlarıyla ilgilenilmesinin Hükümetin öncelik verdiği bir konu olduğu vurgulanarak, bu bakış açısı çerçevesinde, tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından personel temini amacıyla yapılacak çalışmalarda, başvuru kabul şartlarının hizmet gerekleri doğrultusunda belirleneceği ve ayrımcılığa meydan verilmeyecek şekilde hareket edileceği hükme bağlanmıştır.

- Anayasanın “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” şeklindeki 28. maddesinin ikinci fıkrası hükmü, 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu doğrultuda, 03.08.2002 tarih 4771 sayılı Kanunun (3. Uyum Paketi) 8. maddesi uyarınca, 3984 sayılı “ Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun”un 4. maddesinin 1. fıkrasında yapılan değişiklikle, bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde kültürel yaşamda kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanı getirilmiştir. Anılan Kanun hükmünün uygulanmasını teminen bu konuda çıkarılan Yönetmelik ise 25.01.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- 3 Ağustos 2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanunla (3. Uyum Paketi) Radyo ve Televizyon Yayınlarına İlişkin Kanunda yapılan değişiklikle “yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması” hükmü getirilmiştir. 15 Temmuz 2003 tarihli ve 4928 sayılı Kanunla (6. Uyum Paketi) ise “Mahalli yayınları izlemek için gerekli görülen yerlerde halen mevcut kadrolardan bölge teşkilatı oluşturulabilir” denilmek suretiyle, söz konusu hükmün ülke genelinde uygulanması ve denetim görevinin yerine getirilebilmesini sağlamaya yönelik önlemler düzenlenmiştir.

- Çağdaş toplumlar açısından sosyal bir gerçeklik olması itibarıyla kültürel ve dilsel çoğulculuk, demokrasi teorisi ve uygulaması içinde siyasal bir ilkedir. Farklılıkların tanınması ve kamusal yaşamda ifade edilmesine imkan sağlanması demokratik bir toplum olmanın olmazsa olmaz koşullarındandır. Bu çerçevede, 03.08.2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanunla (3. Uyum Paketi) “ Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu”nda yapılan değişiklikle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hususundaki engel kaldırılmıştır. Söz konusu Kanun doğrultusunda uygulamaya ilişkin Yönetmelik ise 05.12.2003 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- İfade hürriyetine ilişkin olarak; Türk Ceza Kanunu’nun 159. maddesinde 06.02.2002 tarihli ve 4744 sayılı Kanunla (I. Uyum Paketi) yapılan değişiklikle cezalar hafifletilmiş, ayrıca 09.08.2002 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 4771 sayılı Kanun’un (3. Uyum Paketi) 2. maddesiyle TCK’nın 159. maddesine bir fıkra eklenerek, birinci fıkrada sayılan organları

veya kurumları aşağılama ve alay etme kastı olmaksızın, sadece eleştiri amacıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmeyeceği hükmü getirilmiştir.

- Yine, TCK'nın 312. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen "kanunun suç saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye" verilecek ceza hafifletilmiş, TCK'nın 2. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen "halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığı açıkça tahrik" etmeye dair suç ise "halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye açıkça tahrik etme" koşuluna bağlanmıştır.

- Keza, 4744 sayılı Kanun'la getirilen yeni bir fıkıyla, halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde aşağılayan kimseye de birinci fıkradaki cezanın verileceği hükmü eklenmiştir.

- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 107. maddesinde yapılan değişiklikle, tutuklamadan veya tutuklamanın uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği bir kişiye "hakim kararıyla" ve "gecikmeksizin" haber verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 128. maddesinde yapılan değişiklikle, toplu olarak işlenen suçlarda gözaltı süresi kısaltılmış, yakalamadan ve yakalama süresinin uzatılmasından yakalananın yakınlarına zaman geçirilmeden haber verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

- 26.03.2002 tarihli ve 4748 sayılı Kanunda (2. Uyum Paketi) 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na ilişkin getirilen değişiklikle Siyasi Partiler Kanunu'nun 101 ve 102. maddelerinde değişiklik yapılarak, siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmış, 02.01.2003 tarih 4778 sayılı (4. Uyum paketi) Kanunu ile de 102. maddede belirtilen kapatma cezası tamamen kaldırılmış, ceza sadece maddi yaptırıma dönüştürülmüştür.

- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 9. maddesinde 2. Uyum Kanunuyla yapılan değişiklikle, daha önce 21 olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilmek için yaş sınırı 18'e düşürülmüştür.

- TCK'nın iş ve çalışma hürriyetini engellemeye ilişkin suçlara dair 201. maddesine eklenen 201/a ve 201/b maddelerinde yapılan düzenlemelerle, uluslararası mevzuata paralel olarak göçmen kaçakçılığı, zorla çalıştırılma ve organ ticareti suç sayılarak cezai hükümler getirilmiştir.

- 02.01.2003 tarihli ve 4778 sayılı Kanunla (4. Uyum Paketi) yapılan değişiklikle, TCK'nın 245. maddesine eklenen bir fıkra ile, yargı ve kolluk mensupları ile diğer kamu görevlileri tarafından memuriyetlerinin yerine getirilmesi sırasında işlenen kötü muamele ve işkence suçlarında verilen hürriyeti bağlayıcı ve memuriyetten uzaklaştırma cezasının para cezasına veya tedbirlerden birine çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği hükme bağlanmıştır.

- Güvenlik kuvvetlerinin hukuka aykırı eylemlerine yönelik şikayetlerle ilgili olarak; 02.01.2003 tarihli ve 4778 sayılı Kanunla (4. Uyum Paketi) 4483 sayılı "Memurlar ve Diğer kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikle, CMUK'un 154/4 fıkrası TCK'nın 243. (işkence) ve 245. (kötü muamele) maddelerinde düzenlenen, kamu görevlilerinin kişilere karşı kötü niyet ve muameleleri, ihmal vb. konularda açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda idari mercilerden izin alınması gereği ortadan kaldırılmıştır.

Dolayısıyla, kolluk kuvvetlerinin belirtilen kanun düzenlemelerine aykırı tutum ve davranışlarına yönelik soruşturmalar, memurlar tarafından işlenen diğer suçlarda aranan idari izin prosedüründen geçmeksizin, doğrudan adli yargı kapsamında yürütülecektir.

- 4778 sayılı Kanunla 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 1. maddesinin sonuna eklenen fıkrayla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenen ayrımcılık yasağı ve Ek 1 no'lu Protokolle güvence altına alınan mülkiyet hakkının korunması ilkesiyle uyum sağlamak üzere, cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinebilmeleri ve taşınmazları üzerinde her türlü tasarrufla bulunabilmelerine imkan sağlanmıştır. Söz konusu Kanunun uygulanmasına ilişkin "Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi" hakkındaki Yönetmelik ise, 24.01.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir

- 23.01.2003 tarihli ve 4793 sayılı Kanunla (5. Uyum Paketi), Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 445 ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 327. maddelerinde yapılan düzenlemeyle, kesin olarak verilen veya hukuki prosedürü tamamlayarak kesinleşen bir mahkeme kararının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce, İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin saptanması hali yargılamanın iadesi sebebi olarak kabul edilmiştir.

- Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 9. maddesinde yapılan değişiklikle, Anayasanın kişi hürriyeti ve güvenliğine ilişkin 19. maddesi ile özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığına ilişkin 20 ve 21. maddesinde yapılan değişikliklere uyum sağlanmıştır. Buna göre; bu maddede belirtilen hallerde polis tarafından yapılacak aramalarda usulüne uygun verilmiş hakim kararı veya gecikmesinden sakınca bulunan hallerde, diğer yetkili kılınmış merciin yazılı emri koşulu getirilmiştir.

- Basın Kanunu'nun Bakanlar Kurulu kararıyla sakıncalı bulunan, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olan yabancı ülkelerde basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması ve dağıtımının yasaklanabileceğine dair 31. maddesi ile basılmış eserlere el konulmasına dair Ek 3. maddesinde yapılan düzenleme yürürlükten kaldırılmıştır.

- Farklı kültürlere veya örf ve adetlere sahip vatandaşların, özel yaşamlarına ve aile hayatlarına ilişkin hürriyetlerinin korunması amacıyla, Nüfus Kanunu'nda değişiklik yapılarak, çocukların adlarının konulmasında, sadece ahlak kurallarına uygun düşmeyen ve kamuoyunu incitici nitelikte olan adların konulmaması hükme bağlanmış, söz konusu hükümle bu konuda meydana gelen sınırlayıcı yorum ve uygulamaların önlenmesi öngörülmüştür.

- 3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununda yapılan değişiklikle, farklı din ve inançlara sahip vatandaşların, ibadet hürriyetlerini din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde kullanmalarının sağlanması amaçlanarak, Kanunda yer alan "cami" ibareleri "ibadet yeri" olarak değiştirilmiş ve ibadet yerleri ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır.

- Demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usullerin düzenlendiği Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 24.04.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

- 21.05.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5166 sayılı Kanun'la Anayasamızın çeşitli maddelerinde değişiklikler yapılarak önemli hükümler getirilmiştir.

Buna göre;

- Anayasa'nın 10. maddesine "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmü eklenmiş;
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış;
- Ölüm cezası kaldırılmış;
- Anayasanın 90. maddesine eklenen bir fıkra ile, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi konusunda çıkabilecek anlaşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümlerinin esas alınacağı" hükme bağlanmıştır.

- 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26.09.2004 tarihinde kabul edilmiş ve 12.10.2004 tarihli ve 25611 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanunun "İmar kirliliğine neden olma" başlıklı 184. maddesi yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. "Çevrenin kasten kirletilmesi" başlıklı 181. maddesinin 1. fıkrası ile "Çevrenin taksirle kirletilmesi" başlıklı 182. maddesinin 1. fıkrası yayımı tarihinden iki yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Diğer hükümleri ise 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yeni Türk Ceza Kanunu, dil ve düzenleniş şekli itibarıyla eskisinden oldukça farklı olması yanında, içeriği itibarıyla pek çok konuda uluslararası normlara uygun ve çağdaş yeni düzenlemeler getirmektedir. Toplam 348 maddeden oluşan yeni Kanunun 1. maddesinde, Ceza Kanununun amacı, kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suçun işlenmesini önlemek olarak ifade edilmiştir.

5237 sayılı Kanunla getirilen önemli değişiklikler arasında insan haklarına ilişkin olarak, ayrımcılığı önlemek üzere çeşitli maddelerde yer alan hükümlerin yanı sıra ayrımcılığın ayrı bir maddede suç olarak düzenlenmesi, ifade hürriyetinin, örgütlenme özgürlüğünün, diğer insan hak ve özgürlüklerinin sınırlarını genişleten düzenlemelere yer verilmesi, haksız tahrikin ancak bir haksız fiile maruz kalmakla gerçekleşebileceği değerlendirilerek konunun somutlaştırılması, orman ticareti, soykırım, işkence ve eziyet suçlarının ağır yaptırımlara bağlanması, cinsel suçların detaylı düzenlenmesi, çocukların cinsel istismarı, şiddetten ve uyuşturucudan korunmasını teminen yasal anlamda ciddi adımlar atılması, hırsızlık ve kapkaç suçlarının cezalarının artırılması, imar mevzuatına aykırılıklardan kaynaklanan çevre suçlarıyla ilgili önemli düzenlemeler yapılması, terör örgütleriyle mücadele kapsamında etkin pişmanlık hükmünün düzenlenmesi sayılabilir.

Yeni Kanunda ayrıca, kadınlara karşı şiddetin önlenmesini teminen düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda olmak üzere, namus cinayetlerinin önlenmesi için, kasten öldürme suçunun üstsoy veya altsoydan birine ya da eş veya kardeşe karşı, keza töre saikiyle işlenmesi halleri ağırlaştırıcı sebep kabul edilerek cezası artırılmış, ayrıca bu suçların faillerinin haksız tahrik indiriminden yararlanmasının önlenmesi için haksız tahrikin oluşması haksız bir fiilin varlığı koşuluna bağlanmıştır.

- Yine, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı yeni "Ceza Muhakemesi Kanunu"nda, gözaltı süreleri kısaltılmış ve gözaltına alma, bu tedbirin soruşturma yönünden zorunlu olmasına ve kişinin bir suçu işlediğini düşündürecek emarelerin varlığına bağlanmıştır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 91. maddesinde, gözaltı süresi, kural olarak, en yakın hakim veya mahkemeye gönderilme süresi hariç 24 saat olarak düzenlenmiştir. Ayrıca yeni düzenleme ile, yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu

süre en çok oniki saat olarak kabul edilmiştir. Toplu olarak işlenen suçlarda, delillerin toplanmasındaki güçlük veya suçlu sayısının çokluğu nedeniyle, Cumhuriyet savcısı gözaltı süresinin, her defasında bir günü geçmemek üzere, üç gün süreyle Buna mukabil, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 250. maddesinin 1. fıkrasının (a) ve (c) bentlerinde belirtilen örgütlü suçlar ile (c) bendi kapsamındaki suçlarda gözaltı süresi en yakın hakim veya mahkemeye gönderilme süresi hariç 48 saat olarak belirlenmiştir.

Ayrıca, Anayasa'nın 120. maddesi uyarınca, olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde yakalanan kişiler hakkında, 91. maddenin üçüncü fıkrasında dört gün olarak belirlenen süre, Cumhuriyet savcısının talebi ve hakim kararıyla yedi güne kadar uzatılabilir. Hakim, karar vermeden önce yakalanan kişiyi dinler.

- 5253 sayılı yeni Dernekler Kanunu 23.11.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla dernek kuruculuğu ile ilgili kısıtlamalar ve özellikle eski hükümlülerle ilgili sınırlamalar kaldırılmış, 15 yaşını bitirmiş ayırt etme gücüne sahip küçükler için dernek kuruculuğu imkânı getirilmiş, dernek üyeliği ile ilgili eski kanunda yer alan kısıtlamalar, keza öğrenci dernekleriyle ilgili özel kısıtlamalar kaldırılmış, derneklerin uluslararası faaliyetleri konusunda olumlu değişiklikler getirilmiş, derneklerin denetiminde özellikle kolluk kuvvetlerinin yetkileri sınırlandırılmış, taşınmaz mal edinme ile ilgili kısıtlamalar kaldırılmıştır.

- Adli Yargıda İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkilerine Dair Kanun ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 07.10.2004 tarih 25606 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış olup, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Adli Yargıda İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkilerine Dair Kanun'la adli yargıda istinaf mahkemelerinin kurulması hususu düzenlenmektedir.

- İnsan hakları alanında yapılan yapılan reformlar sadece bu alandaki hukuksal normlarla sınırlı kalmamış, insan hakların daha iyi korunup geliştirilmesi, uygulamaya daha iyi yansıtılması, mevcut eksikliklerin tespit edilip giderilebilmesi kısacası bu alandaki kazanımların topluma daha iyi yansıtılması için kurumsallaşma düzeyinde de önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede;

- İnsan haklarının korunmasını sağlamak, ihlâl iddiaları hakkında gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek, insan hakları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek, idarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılmasını temin etmek ve uygulayıcıları ve kamu görevlilerini eğitmek amacıyla 2 Kasım 2000 tarihli ve 24218 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Yönetmelikle İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları oluşturulmuştur.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları 23 Kasım 2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yönetmelikle yeniden yapılandırılmıştır.

Bu Yönetmelik hükümleri uyarınca 81 il ve 850 ilçede 931 adet insan hakları kurulu görev yapmaktadır. Kurulların kamu görevlisi ağırlıklı yapısı ortadan kaldırılmış, sivil toplum ağırlıklı yeni bir yapı oluşturulmuştur. En az 16 üyeden oluşan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının sadece iki üyesi kamu görevlilerinden oluşmakta, diğer üyeler ise sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Türkiye genelinde il ve ilçe merkezlerinde bulunan her bir kurulun bünyesinde "İnsan Hakları Danışma ve Başvuru Masası" oluşturulmuştur.

- Başbakanlık teşkilatı hakkındaki 3056 sayılı Kanunda değişiklik yapan 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla devlet teşkilatı içerisinde insan hakları alanında kurumsallaşma konusundaki en kapsamlı düzenleme gerçekleştirilmiştir. Anılan Kanunla Başbakanlık merkez

teşkilatı içerisinde ana hizmet birimi olarak “İnsan Hakları Başkanlığı” kurulmuştur. Aynı kanunun ek maddeleriyle “İnsan Hakları Üst Kurulu” ve “İnsan Hakları Danışma Kurulu”nun oluşumu düzenlenmiş, ihlal iddialarını incelemek üzere de “İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri” oluşturulabilmesine olanak tanınmıştır.

4643 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan yönetmeliklerle İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetlerinin kuruluşları, görev ve işleyişleri ile ilgili usul ve esaslar belirlenmiş, İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları son mevzuat değişiklikleri doğrultusunda yeniden yapılandırılarak sivil toplum ağırlıklı ve eksenli bir yapıya kavuşturulmuştur. İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi de, İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi adı altında daimi bir statüye kavuşturulmuştur.

- Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, 14.06.2001 tarihli ve 4681 sayılı Kanunla, yürürlükteki mevzuat ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak üzere kurulmuştur.

- İnsan hakları alanında kurumsallaşma çalışmaları kapsamında ülkemizde son zamanlarda yaşanan en önemli gelişmelerden biri de, 13.10.2006 tarihli ve 26318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 28.09.2006 tarihli ve 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile gerçek ve tüzel kişilerin idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetlerini, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasada belirtilen nitelikleri çerçevesinde, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygı, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak üzere bir “Kamu Denetçiliği Kurumu”nun (Ombudsmanlık) kurulması olmuştur.

Ancak, Anayasa Mahkemesinin 01.11.2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 27.10.2006 tarihli ve E. 2006/140, K. 2006/33 sayılı Kararıyla söz konusu Kanunun Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşunu düzenleyen geçici 1. maddesinin yürürlüğü durdurulmuş ve bunun sonucu olarak Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması şimdilik mümkün olamamıştır. Yeni Anayasa çalışmalarıyla bu alandaki hukuki sorunlarda aşılmaya çalışılmaktadır.

C. İnsan Hakları Alanında 60. Hükümetin öncelikleri ve AB Müktesebatına Uyum Programı

Bilindiği üzere, 60. Hükümet Avrupa Birliği üyeliği hazırlıklarına büyük önem ve öncelik vermektedir. Bakanlar Kurulu, Avrupa Birliği kriterlerine uyum açısından gerekli tüm çalışmaların hızlandırılmasını kararlaştırmış ve önceliklerini belirlemiştir.

Hükümet insan haklarının toplumda yerleşmesini sağlamaya ve insan hakları ile doğrudan ilgili olan yargı sisteminin daha etkin ve hızlı işlemesine yönelik bir dizi uygulamaya 60. Hükümet Programında ve Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programında (2007- 2013) yer vermektedir.

a) 60. Hükümet Programında “Yargı ve Temel Haklar” konusunda hükümetin yapılan reformların derinleştirilmesi hususundaki kararlılığı ve insan haklarına verdiği önem açıkça görülmektedir. Hükümet Programında;

- Aile içi şiddet, töre ve namus cinayetleri ile mücadelede sıfır tolerans yaklaşımıyla hareket edileceği, bu soruna karşı kalıcı ve gerçekçi bir çözüme ulaşılması için bir seferberlik başlatılacağı,

- Hükümetin yeni anayasanın devlet-toplum-birey arasındaki ilişkileri hak, özgürlük ve sorumluluk temelinde düzenleyen bir toplumsal sözleşme niteliğinde olmasından yana olduğu; yeni anayasanın, Cumhuriyetimizin değiştirilemez temel nitelikleri olan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerini tam olarak hayata geçirmesi, bireylerin haklarını en etkili şekilde koruması, temel hak ve özgürlükleri ‘İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin ve ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin getirdiği ilke ve standartlarda güvence altına alması gerektiği, temel hak ve özgürlükler konusunda ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde belirtilen esasların uygulanacağı, özellikle Kopenhag Siyasi Kriterlerine tam uyum sağlanacağı, anayasal ve yasal güvenceye alınan temel hak ve özgürlüklerin fiilen uygulanmasının ve siyasal kültürümüzün yerleşik bir unsur olarak güçlenmesinin sağlanacağı,
- “Sıfır Tolerans” anlayışı ile işkence, kayıp, gözaltında ölüm, faili meçhul cinayet gibi demokratik hukuk devletinde kabul edilemez insan hakları ihlallerinin üzerine, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da büyük bir kararlılıkla gidileceği,
- Yıllarca sorunlarla, yetersizliklerle ve cezaevi isyanlarıyla kamuoyunun gündemine gelen yargı teşkilatının, AB’ye uyumu sağlanan temel kanunlarla, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımıyla, teknik donanımlarıyla birlikte yükselen modern adliye binalarıyla, evrensel standartlara uygun hale getirilen ceza ve infaz kurumlarıyla önemli mesafeler katettiği, önümüzdeki dönemde de adalet ve yargı reformu ile ilgili çalışmaların kararlılıkla sürdürüleceği,
- İhtilafları çıkmadan önlemek amacıyla “Koruyucu Hukuk” uygulamalarının daha da geliştirileceği, uyuşmazlıkların hızlı, basit, az giderle ve etkin bir şekilde çözülmesini sağlamak ve böylece yargı organlarının iş yükünü azaltmak amacıyla, özellikle hukuki uyuşmazlıklarda alternatif çözüm yollarını öngören yasal düzenlemeler yapılacağı,
- AB standartlarına ulaşmak için gerekli mevzuat çalışmalarıyla adli ve idari kapasitenin güçlendirilmesi yolunda çalışmalara devam edileceği, mahkemelerin elektronik arşiv imkânlarından daha verimli bir şekilde yararlanması sağlanarak gerekli bilgi ve belgeler ile emsal kararlara zamanında erişimin daha etkili hale getirileceği, yargı organları arasında kurulan bilgi ağının geliştirileceği açık bir dille ifade edilmektedir.

b) Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007- 2013) kapsamında “Yargı ve Temel Haklara” ilişkin bir dizi mevzuatın 2007- 2008 yasama döneminde çıkarılması öngörülmektedir. 9. Reform Paketi kapsamında da yer alan bu mevzuatın başlıcaları şunlardır:

- Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarının raporlanmasını daha sağlıklı bir zemine oturtmak amacıyla yönelik “Ceza ve İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Düzleme Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun”.
- Çocukların velayet hakkına sahip olmayan kişilerce bir ülkeden diğerine haksız olarak götürülmesi olayları ile uluslararası platformda etkin şekilde mücadele edilebilmesi, bu olaylarla ilgili olarak uluslararası hukuki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla yönelik “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun”.
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra idari yaptırım kararı gerektiren fiiller ve suçlar açısından uygulama birliği sağlanması, ceza hükmü içeren kanunların uygulanmasından kaynaklanan tereddütlerin giderilmesi, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Kabahatler Kanunu gibi temel ceza kanunu hükümlerine ve bazı suçların unsurlarının da 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanununa uyum sağlanmasına yönelik “Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.

- Uyuşmazlık mahkemesinin karma nitelikli kurullarına, ilgili yüksek mahkemelerin (Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi) görüşünün yansıtılması ve uyuşmazlıkların çözümüne katkı yapılmasının sağlanması amacıyla “Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun ile Hakimler ve Savcılar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”.
- Doğum nedeniyle verilen ücretsiz iznin anne ve baba arasında paylaşılmasıyla ebeveyn izni oluşturulmasına yönelik “Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.
- Şiddete maruz kalan aile fertleri ve hane tanımlarının genişletilerek ailenin daha iyi korunması Uygulamadan kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi ve kanun kapsamının genişletilmesine yönelik “4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.
- Vakıfların daha etkin, şeffaf ve demokratik bir ortamda faaliyet göstermeleri, mülkiyet hakkına ilişkin eşitlikçi düzenleme yapılması amacıyla yönelik “Vakıflar Kanunu”.
- 5253 Sayılı Dernekler Kanunundaki yoruma açık düzenlemelerin giderilerek ortaya çıkabilecek hukuki sorunların, özellikle dernek ve üyeleri arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların önlenmesi, derneklere verilecek hizmetin etkin ve verimli olarak yürütülmesi, istismaların önlenerek sivil toplum örgütlerine yönelik güvenin artırılması ve AİHM kararlarında da belirtildiği gibi devletin örgütlenme özgürlüğü ile ilgili pasif yükümlülüğünün yanında aktif yükümlülüğünün bir gereği olarak, sivil toplum örgütlerinin etkili bir şekilde çalışabilmeleri ile devlet ve diğer kişilerin keyfi müdahalelerinin önlenmesi için yasal zeminin oluşturulmasını sağlamaya yönelik “Dernekler Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.
- 5018 sayılı Kanun çerçevesinde Sayıştay’ın denetim görevlerini yerine getirmesini sağlamaya yönelik “Sayıştay Kanunu”.
- İstinaf mahkemelerinin oluşturulması suretiyle Yargıtayın iş yükünün hafifletilmesi amacıyla yönelik “Yargıtay Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.
- Hâkimlik ve savcılık mesleğine mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, bu mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamaya yönelik “Türkiye Hakimler ve Savcılar Birliği Kanunu”.

D. Türkiye’de İnsan Hakları İle İlgili Kurumsal Yapı

Türkiye’de insan haklarının geliştirilmesi yönündeki yoğun çalışmalar her kademedede yürütülmektedir. Her şeyden önce TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, insan hakları alanındaki gelişmeleri izleyen ve insan hakları ihlalleri üzerine giden bir parlamento komisyonudur.

Cumhuriyet hükümetlerinin insan hakları konusuna verdiği önemin bir göstergesi olarak, 1991 yılından bu yana insan haklarının takip ve koordinasyonu ile bir Devlet Bakanı görevlendirilmiştir. Konunun önemine binaen 1994 yılında İnsan Hakları Danışma Kurulu, 1997 yılında da İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu kurulmuştur.

Başbakanlıkta oluşturulmuş bulunan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, Türkiye’de insan haklarına saygının tam olarak gerçekleşmesi, insan hakları ihlallerine meydan verilmemesi için gereken hukuki ve idari altyapıyı hazırlama yolunda yoğun çaba göstermiştir. Üst Kurul tarafından hazırlanan ve Hükümetlerce benimsenen çeşitli kanun tasarıları, Meclis’e sunulmuştur. İnsan haklarına saygının tam olarak yerleşmesi için gerekli hukuki ve idari altyapıyı oluşturmak, Üst Kurul çalışmalarının ana hedefi olmuştur.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda sürekliliği sağlamak üzere gerekli tedbirler alınmak üzere 5 Ekim 2000’de çıkartılan bir Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık bünyesinde İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuş, daha sonra bu kararnamenin iptal edilmesi üzerine 21 Nisan 2001 tarih ve 24380 sayı Resmi Gazete’de yayınlanan 4643 salılı yasa ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı yasal statüye kavuşturulmuştur. Bundan böyle insan hakları konularının yürütülmesi ve koordinasyonu, gerekli mekanizmaların da desteğiyle Başbakanlık bünyesindeki kalıcı bir Başkanlık tarafından yürütülmesi sağlanmıştır. İnsan Hakları Başkanlığı; hem insan hakları gibi boyutları çok geniş bir konunun etkin koordinasyonunu sağlamakla birlikte, özellikle yurt dışı kaynaklı imaj sorununa da katkılarda bulunmaktadır.

Başbakanlık bünyesinde 4643 sayılı kanunla oluşturulan İnsan Hakları Başkanlığı;

- İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunarak, koordinasyonu sağlamak,
- İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izleyecek, izleme sonuçlarını değerlendirecek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesini temin etmek,
- Ulusal mevzuatı, uluslararası mevzuatla ve belgelerle uyumlu hale getirecek çalışmaları yapmak,
- İnsan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izleyip değerlendirerek koordine etmek,
- İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek, araştırmak ve değerlendirmek gibi görevleri üstlenmiştir.

Ayrıca, İnsan Hakları Üst Kurulu (İHÜK), yeni düzenlemede de yerini almıştır. Nitekim, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik idari ve kanuni düzenlemelere ilişkin çalışmaları yapmak Üst Kurulun görevlerindedir. Başbakanlık ve bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermek görevi de Üst Kurula verilmiştir.

İHÜK, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı’nın başkanlığında, Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları müsteşarlarının veya yetkili temsilcilerinin katılımından oluşmaktadır. Dolayısıyla insan haklarına ilişkin politikaların belirlenmesi ve stratejik kararların alınması bu Kurul tarafından yapılacağından, Kurulun sistem içerisinde çok önemli bir yeri bulunmaktadır.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi toplumumuzun her kesimini ilgilendirdiğinden, yapılan yeni düzenleme ile İnsan Hakları Danışma Kurulu da oluşturulmuş bulunmaktadır.

Danışma Kurulu; insan haklarına ilişkin olarak ilgili devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişimi sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmakla mükelleftir.

Bu kurul, insan hakları ile ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları temsilcileri yanında, bu alanda yayınları ve çalışmaları olan kişilerden oluşmaktadır.

İnsan haklarının korunması ile ilgili önemli konulardan biri de, insan hakları ihlali iddialarının gereği gibi incelenerek, sonuca ulaştırılmasıdır. Yapılan düzenleme ile insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanına bağlı olarak heyetler oluşturulmasına imkan sağlanmıştır. Beş kişiden az olmamak üzere oluşturulacak bu heyette hem kamu, hem de ilgili meslek kuruluşlarının temsilcileri yer alacağından, süratle sonuç alma imkanı olacaktır. Dolayısıyla, bu oluşum ihlallerin önlenmesi bakımından çok önemli bir yeniliktir.

Ayrıca Adalet, İçişleri, Dışişleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Sağlık Bakanlıklarında da insan hakları ile ilgili birimler bulunmaktadır.

İnsan hakları konularını mahallinde değerlendirmek ve varsa sorunların çözümünü çabuklaştırmak üzere 81 il ve 850 ilçede toplam 931 noktada, 2 kamu görevlisi üyesi hariç tüm üyeleri sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu İl ve İlçe İnsan hakları Kurulları oluşturulmuştur. Böylece insan hakları konusunun her düzeyde etkinlikle ele alınması ve toplumun mahallinde yapılacak çalışmalarla insan hakları bilincinin artırılması mümkün olacaktır.

E. İnsan Hakları Başkanlığı'nın Faaliyetleri

Ülkemizin insan hakları alanında gerçekleştirdiği reform sürecinin kurumsal altyapısında önemli sorumluluklar üstlenen İnsan Hakları Başkanlığı, Başbakanlık bünyesinde bir birim olmasının kurumsal kapasite ve yetki bakımından sağladığı avantajlar yanında insan hakları gibi ayrı bir ilgi ve önem atfedilen bir alanda faaliyet göstermesi nedeniyle, çeşitli ulusal ve uluslar arası kuruluşlar ile oluşan işbirliği imkânlarını da etkin biçimde değerlendirerek görevlerini layıkıyla yerine getirmeye gayret göstermektedir.

Temel amacı, insan hakları bilincinin tüm toplum kesimleri ve idari birimlerde kökleşmesi olan Başkanlık, bu anlamda eğitim çalışmalarına ayrı bir önem vermektedir. 931 il ve ilçe merkezinde oluşturulmuş bulunan İnsan Hakları Kurulları ile sürekli ve etkin bir işbirliği içerisinde çalışan Başkanlık, özellikle bu Kurullara yönelik gerçekleştirilen eğitim program ve projeleri ile insan hakları bilgi ve bilincini tüm ülke sathında yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

Kamu işleyişinin koordinasyon makamı olan Başbakanlığın bünyesinde yer alması dolayısıyla Başkanlığın bir diğer temel görevi de, kamu kesiminde insan haklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmaların yeknesak bir yapıya kavuşturularak daha verimli hale getirilmesi ve kamu kuruluşlarının birbirlerinin imkân ve çalışmalarından yararlanabileceği bir işbirliği zemininin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda Başkanlık tarafından düzenlenen çeşitli koordinasyon toplantıları, ortak eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile önemli mesafe kaydedilmiş, özellikle sıkıntısı duyulan insan haklarıyla ilgili materyal temini hususunda kamu kuruluşlarının dayanışmasının sağlanmasına yönelik somut sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca insan haklarıyla ilgili çalışmalara ilişkin bilgilerin tüm kurum ve kuruluşlar ile paylaşılması, hem bu çalışmaların daha da zenginleşmesini sağlamış, hem de özellikle uluslar arası kamuoyuna yönelik tanıtım faaliyetlerinin içeriğinin oluşturulmasında ciddi yararlar getirmiştir.

Başkanlık, insan hakları alanında eksikliği duyulan kamu kesimiyle sivil toplum diyalogunun tesis edilmesi yolunda da önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinde sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılmış, karşılıklı ziyaretlerde bulunulmuş, bilgi ve materyal desteği sağlanmıştır. İnsan Hakları Başkanlığı, sivil toplum kuruluşlarının insan haklarıyla ilgili konularda doğrudan iletişim kurabilecekleri bir birim olarak bu diyalog zemininin daha da işlevsel hale getirilmesine yaptığı katkıyı arttırarak sürdürmektedir.

Başkanlık, insan hakları ihlâli iddialarının incelenmesi, sonuca bağlanması, başvurularla ilgili istatistiklerin oluşturulması ve bu sayede insan hakları sorunlarının boyutlarının ve yapılan çalışmaların etkisinin görülebilmesi için de önemli çalışmalar yapmaktadır. Yurt çapında bulunan 931 İl ve İlçe Kurulu ile Başkanlığa gelen başvurular, formlar aracılığıyla istatistikî verilere dönüştürülmektedir. Başkanlık gerek ihlâl başvurularıyla ilgili verileri, gerekse İl ve İlçe Kurulları ile ilgili hazırladığı faaliyet raporları basında ve uluslararası kamuoyunda da ilgiyle karşılanmakta ve izlenmektedir.

58 ve 59. Hükümetler tarafından kararlılıkla benimsenen ve uygulanan “İşkenceye Sıfır Tolerans” politikasının uygulanma biçimi ve sonuçları da Başkanlık tarafından dikkat ve özenle izlenmekte ve kaydedilmektedir. Başkanlığın çağrısı ile tüm İl ve İlçe İnsan Hakları

Kurulları bünyesinde nezarethanelerle ilgili sürekli incelemeler yapmak ve raporlamakla görevli komisyonlar oluşturulmuş ve çalışmaya başlamıştır.

Başkanlığın faaliyetleri ile ilgili olarak başta AB olmak üzere uluslar arası kuruluşlar ile etkin bir diyalog kurmuş ve ülkemizin insan hakları ile ilgili politika ve uygulamalarının bu kuruluşlar nezdinde doğru biçimde tanıtılması için özel çaba göstermiştir. Bunun yanında AB fonlarından yararlanarak kurumsal kapasite ve etkinliğin geliştirilmesi de Başkanlığın özellikle üzerinde durduğu ve somut sonuçlar aldığı bir konu olmuştur.

a) Eğitim, Bilinçlendirme Faaliyetleri ve Geçekleştirilen/Yürütülen Projeler

1. İnsan Hakları Alanındaki Reformların Uygulanmasının Desteklenmesi Projesi

Avrupa Birliği'nin mali işbirliği ile yürütülen ve 4 milyon Avro tutarında bir bütçeye sahip olan Proje, 1 Aralık 2006-30 Kasım 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İnsan Hakları Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde yürütülen İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının da Başkanlıkla birlikte faydalanıcı kurum olarak yer aldığı Proje ile insan hakları alanında gerçekleştirilen reformların uygulamaya daha etkin ve kalıcı biçimde yansıtılmasına katkı yapılması amaçlanmıştır.

Projenin İnsan Hakları Başkanlığı ile ilgili faaliyetleri kapsamında; 450 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulu üyesine yönelik "eğiticilerin eğitimi" programı düzenlenmiş, Kurul üyeleri ve Başkanlık personelinin katılımıyla insan haklarıyla ilgili çeşitli uluslar arası kuruluşlara çalışma ziyaretleri yapılmış, uluslararası bir enstitüde uzman personele insan hakları eğitimi verilmiş, insan haklarıyla ilgili uluslararası bir sempozyum düzenlenmiş, sivil toplum temsilcileri ile yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiş, İnsan Hakları Başkanlığı ve Kurullar için web siteleri dizayn edilmiş, Başkanlık ve Kurulların yapı ve görevleri ile genel anlamda bir halkla ilişkiler stratejisinin geliştirilmiş ve uygulanmasına halen devam edilmektedir.

Projenin Adalet Bakanlığı ile ilgili bölümünde; toplam 720 hakim, savcı ve adalet müfettişine yönelik eğitim programları ve çalışma ziyaretleri yapılmış. Bu çerçevede;

- 250 hakim ve savcıya yönelik olarak yeni ceza mevzuatının AİHS ile uyumlu biçimde uygulanması konusunda kapsamlı eğitim verilmesi,
- 200 hakim ve savcıya AİHS ile ilgili prosedürel uygulamalar hakkında kapsamlı eğitim verilmesi,
- 180 adalet müfettişine yönelik adil yargılanma hakkı ve yargısal etik eğitimi verilmesi,
- AİHS'nin adil yargılanma hakkı, barışçıl toplanma ve dernek kurma hakkı ve din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili ilke ve kurallarını açıklayan materyallerin hazırlanması, basım ve dağıtımı,
- Toplam 90 hakim, savcı ve adalet müfettişinin katılacağı çeşitli yurtdışı çalışma ziyaretleri yapılması sağlanmıştır.

Projenin İçişleri Bakanlığı ile ilgili bölümünde; vali, vali yardımcısı, kaymakam, emniyet ve jandarma yetkililerinden oluşan toplam 2471 İçişleri Bakanlığı personeline yönelik olarak eğitim seminerleri ve çalışma ziyaretleri düzenlenmiştir. Bu çerçevede;

- Vali, vali yardımcısı, kaymakam, emniyet ve jandarma yetkililerinden oluşan yaklaşık 2000 personele yönelik olarak kolluk güçlerinin denetimi, terörle mücadelenin insan haklarıyla uyumlu biçimde yürütülmesi, toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün korunması konularının işlendiği 30 adet eğitim semineri düzenlenmesi,

- Tam 250 vali yardımcısı ve kaymakama yönelik olarak nezarethanelerin AB'nin benimsediği insan hakları standartlarına uygun denetimi konusunda "eğiticilerin eğitimi" seminerleri verilmesi,
- Toplam 141 vali yardımcısı, kaymakam ve üst düzey emniyet ve jandarma personelinin katılacağı, barışçıl toplanma özgürlüğü ve işkence ya da kötü muameleye karşı gözaltı birimlerinin standartları ve denetlenme usulleri konularında özellikle İngiliz polislerinin deneyim ve uygulamalarının yerinde gözlemlenmesi amaçlı 5 adet çalışma ziyareti düzenlenmesi,
- Toplam 80 vali, vali yardımcısı, üst düzey emniyet ve jandarma yetkilisinin katılacağı, terörle mücadelenin insan hakları standartlarına uygun biçimde yürütülmesine ilişkin olarak yasal sorgulama teknikleri, gözaltı süreleri ve koşulları ve adli yardım konularında Fransız kolluk güçlerinin deneyim ve uygulamalarının yerinde gözlemlenmesi amaçlı 4 adet çalışma ziyareti düzenlenmesi sağlanmıştır.

2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kapasitelerinin Güçlendirilmesi: Başvuru ve Danışma Masası Görevlilerinin Eğitimi Projesi

Avrupa Komisyonu'nun mali desteği ile gerçekleştirilen proje kapsamında 2005- 2006 yılları içinde 17 ilde düzenlenen bölgesel toplantılar ile; İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları'nda görev yapan toplam 632 görevli, insan haklarıyla ilgili temel konular ve başvuran ihlâl mağdurlarıyla iletişim hususlarında uzmanlar ve akademisyenler tarafından eğitilmiştir.

3. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına Yönelik "İnsan Hakları" Kitabı Geliştirilmesi, Basılması ve Dağıtılması Projesi

Kurulların etkinliğinin artırılması amacıyla yönelik olarak, Kurul üyelerinin yararlanabilecekleri rehber niteliğinde bir insan hakları kitabı hazırlanmasını amaçlayan proje, British Council'in işbirliğiyle gerçekleştirilmiş ve söz konusu kitap toplam 18.500 adet basılarak ilgili kişi ve kurumlara dağıtılmıştır.

4. Sanık Hakları Projesi

Başta İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının üyeleri olmak üzere, kamu görevlileri, sivil toplum temsilcileri ve kamuoyunun şüpheli ve sanık hakları konusundaki bilincini yeni CMK ve evrensel standartlar ışığında arttırmayı amaçlayan proje kapsamında;

- Ankara'da geniş katılımlı bir seminer düzenlenmiş,
- İl ve İlçe Kurulları aracılığıyla halka sunulmak üzere 280.000 adet broşür bastırılmış,
- "Ceza Muhakemesi Hukuku ve Polis" adlı kitaptan 1862 adet tüm İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına dağıtılmış,
- Başkanlık tarafından hazırlanan ve yeni CMK ile getirilen düzenlemeleri konu alan "Şüpheli ve Sanık Hakları" adlı kitapçıktan 2500 adet bastırılarak Kurullar ve diğer ilgili kuruluşlara dağıtılmıştır.

5. Çalışma Ziyaretleri Projesi

AB fonlarından idari işbirliği çerçevesinde finanse edilen Proje, Avrupa'daki çeşitli insan hakları kurumlarıyla temasa geçip, bilgi alışverişinde bulunulmasını öngörmektedir. Bu

kapsamda Avusturya, Fransa ve İspanya’da bulunan insan hakları kuruluşlarına yönelik çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.

6. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına Yönelik Standart Eğitim Programı Geliştirilmesi Projesi

Kurul üyelerinin eğitiminde kullanılacak standart bir eğitim modeli oluşturulmasını amaçlayan Proje, Friedrich Naumann Vakfı ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

7. GAP TV’de yayınlanan “Terazinin Kefesi” Programı

İnsan Hakları Başkanlığı ile TRT Genel Müdürlüğü arasında imzalanan bir protokol ile ortaklaşa hazırlanan, çeşitli insan hakları konularının ele alındığı ve alanında uzman isimlerin konuşmacı olarak katıldığı “Terazinin Kefesi” adlı program, 2006’nın Şubat-Haziran döneminde 13 bölüm halinde GAP TV’de yayınlanmıştır.

8. GAP TV’de yayınlanacak “Dışarıdakiler” adlı program

Başkanlık ve TRT’nin işbirliği ile gerçekleştirilecek olan ve hazırlık çalışmaları sürdürülen belgesel programda özellikle ayrımcılık konusunun çeşitli boyutlarıyla ele alınması öngörülmektedir.

Programın GAP TV’de yayınlanması planlanmaktadır.

9. İnsan Hakları ve Demokratik İlkeler Konusunda Bilinç Oluşturma Projesi

Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının ortaklaşa düzenlediği “İnsan Hakları ve Demokratik İlkeler Konusunda Bilinç Oluşturma” isimli proje çerçevesinde;

- 400 kişiden oluşan medya ve sivil toplum örgütleri mensuplarının eğitimi ile ilgili 10 bölge semineri düzenlenmiştir.
- Kamu görevlilerinin eğitimi için 7 bölge semineri düzenlenmiş ve 300 vali yardımcısı ve kaymakam katılmıştır.
- İnsan Hakları Kurulları mensupları ve STK temsilcilerinin katılımıyla Strasbourg ve Kopenhag’a 15 kişiden oluşan iki ayrı grupla inceleme gezisi düzenlenmiştir.
- 200.000 adet broşür ve 500.000 adet poster bastırılarak tüm il ve ilçe insan hakları kurulları ve STK’lara dağıtımı yapılmıştır.

b) Sivil Toplum Kuruluşları İle İlişkiler

İnsan Hakları Başkanlığı, görev alanıyla ilgili konularda sivil toplum ile diyalog ve işbirliğinin taşıdığı özel önemin bilincindedir. Gerçekleştirdiği tüm faaliyet ve projelerde sivil toplumun katkısı ve desteğini almaya ağırlık veren Başkanlık, mevcut durumda insan hakları alanındaki sivil toplum girişimlerinin kamudaki öncelikli muhatabı konumundadır. Bu konuya verilen önemin bir örneği de, “İnsan Hakları Alanındaki Reformların Uygulanmasının Desteklenmesi Projesi” kapsamında sivil toplum kuruluşları ile diyalog ve işbirliğine verilen önem olmuştur. Kamu-sivil toplum diyalogunun geliştirilmesine dönük ciddi faaliyet ve kampanyaların öngörüldüğü Projenin yönetiminde de sivil toplum temsilcileri ve akademisyenler görev almaktadır.

Başkanlık, ayrıca, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çoğulcu ve katılımcı demokrasinin ilkeleri doğrultusunda yapılan reformlardan tam anlamıyla

yararlanmaları ve İnsan Hakları Kurulları ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkilerinin geliştirilmesi hususlarını da içeren yeni bir Başbakanlık Genelgesinin çalışmalarını yürütmektedir.

c) Karakol ve Nezarethanelerin Denetimi

Başkanlığın koordinasyonunu üstlendiği İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının bünyesinde, hassas grupların bulunduğu yerlerin insan hakları standartlarına uygunluğunu izlemek ve denetlemek amacıyla oluşturulmuş daimi komisyonlar bulunmaktadır. Bu komisyonlarda, Baro ve Tabip Odalarından temsilcileri gibi sivil ve konunun uzmanı Kurul üyeleri görev yapmaktadır. Komisyonlar, ziyaret ettikleri yerlerin fiziksel koşullarını, personelin ve yöneticilerin uygulamalarını ve insan haklarıyla ilgili bilgi ve bilinç düzeylerini, hakların korunabilmesi için gerekli standartlar açısından değerlendirmekte ve raporlar hazırlamaktadır. Düzenli olarak hazırlanan bu raporlar ilgili kurumlar ve Başkanlığa gönderilmekte ve basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulmaktadır. İncelemeler sonucunda tespit edilen eksiklik ve ihlaller hakkında ilgili kurumlar nezdinde girişimde bulunularak önlem alınması sağlanmaya çalışılmaktadır. Başta nezarethaneler olmak üzere ziyaret edilen yerlerin özellikle fiziksel şartlarında görülen eksiklik ve standart dışı koşulların düzeltilmesi açısından Kurulların bu çalışmaları ciddi yararlar sağlamıştır.

Başkanlık, “işkenceye sıfır tolerans” prensibinin tavizsiz uygulanması ve işkence ve kötü muameleye ilişkin iddiaların geciktirilmeksizin soruşturularak, kusuru veya suçu görülenler hakkında gerekli işlemlerin derhal yerine getirilmesi hususlarını da içeren bir Başbakanlık Genelgesinin çalışmalarını sürdürmektedir.

d) İnsan Hakları Alanındaki Yapılanma

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının Paris Prensipleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını öngören çalışmalar, Başbakanlık teşkilatına ilişkin reformun kapsamına alınmıştır.

Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmasını öngören yasa ise, TBMM tarafından kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. Yüksek Mahkeme tarafından yasanın yürürlüğü durdurulmuş bulunmaktadır.

e) İnsan Hakları İhlal İddialarının İncelenmesi ve Elde Edilen İstatistikî Veriler

İnsan Hakları Başkanlığının en önemli faaliyetlerinden birisi de 2004 yılından itibaren aylık olarak insan hakları istatistiklerini hazırlaması ve kamuoyuna duyurmasıdır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde saydamlık ilkesi gereği, İnsan Hakları Başkanlığına, 81 İl İnsan Hakları Kurulu’na ve 850 İlçe İnsan Hakları Kurulu’na yapılan insan hakları ihlâl iddialarına ilişkin sayısal veriler, 2004 yılı başından itibaren kamuoyuna açıklamaya başlanmıştır. Bu veriler sadece iddialarla ilgili rakamlardır.

Açıklanan rakamlar, sayısal veri elde etmek için geliştirilen “İnsan Hakları İhlâl İddiası Bireysel Başvuru Formu” marifetiyle elde edilmektedir. Ülke çapında oluşturulan 931 İnsan Hakları Danışma ve Başvuru Masası’ndan edinilebilecek olan başvuru formunun başta Başbakanlık olmak üzere, valilik ve kaymakamlıkların internet sayfalarında bulunmaktadır. Ayrıca insan hakları formu Başbakanlık İletişim Merkezi sistemine de konulmuştur. Tüm

vatandaşlarımıza Alo 150 yi arayarak insan hakları ile ilgili şikâyetlerini ülkemizin her yanından iletebilme imkânı sunulmuştur.

Diğer yandan insan hakları ihlâl iddiasında bulunan kişiler tarafından doldurulan bu formlar, her ayın sonunda İnsan Hakları Başkanlığı'na gönderilmekte, (TÜİK) Türkiye İstatistik Kurumu'nun teknik desteğiyle analiz edilen formlarda yer alan bilgiler, sayısal veri halinde kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır.

Sayısal verilerin temel fonksiyonu, insan hakları alanında yapılan reformların uygulamaya ne ölçüde yansıdığını, uygulamada aksayan konuların neler olduğunu, hangi alanlarda ne gibi gelişmeler kaydedildiğini ortaya koymaktır. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının vatandaşlarımızca tanınırlığı ve güvenilirliği arttıkça, Kurullara yapılan başvuruların da arttığı görülmektedir. Başvuru yapılmayan iller hiçbir ihlalin olmadığı yerler anlamına gelmemektedir. İller bazında alınan başvurulara ilişkin sayılar, o illerin başvuru alabilme kapasitesini bir başka deyişle başvuru kanalları konusunda vatandaşların ne oranda bilgilendirildiğini göstermektedir.

2004 yılından bu yana alına sayısal veriler incelendiğinde birtakım sonuçlara ulaşmak ve bu yönde önlem alınması mümkün gözükmemektedir.

1) Yıllar İtibariyle İhlâl İddiası Başvurularına Genel Bir Bakış

Türkiye genelinde;

2004 yılı içerisinde yapılan başvurularda ihlal iddialarında ilk üç sırada;

1. İşkence ve kötü muamele yasağı (158),
2. Adil yargılanma hakkı (131),
3. Kişi hürriyeti ve güvenliği (121) alırken,

2005 yılı içerisinde yapılan başvurularda ihlal iddialarında ilk üç sırada;

1. Sağlık ve hasta hakkı (211)
2. Mülkiyet hakkı (208)
3. Çalışma ve sözleşme hürriyeti (203) yer almış,

2006 yılı içerisinde yapılan başvurularda ihlal iddialarında ilk üç sırada;

1. Sağlık ve Hasta Hakkı (261)
2. Mülkiyet Hakkı (203),
3. Adil yargılanma hakkı (146) yer almıştır.

2007 yılı içerisinde (ilk altı ayında) yapılan başvurularda ihlal iddialarında ilk üç sırada;

1. Sağlık ve Hasta Hakkı (115)
2. Mülkiyet Hakkı (84),
3. Kötü Muamele Yasağı İhlali (79) yer almıştır.

2005 yılından itibaren işkence iddiaları ile kötü muamele iddiaları ayrı değerlendirilerek sayısal veriler elde edilmeye başlanmıştır. Buna göre işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin rakamlar ayrı ayrı sınıflandığında 2007 yılında, kötü muamele iddialarının 79 adetle 3. sırada, işkence iddialarının ise 17 adetle 13. sırada yer aldığı görülmektedir.

2004 Ocak ayından 2007 Haziran ayına kadar geçen 42 aylık dönemde Başkanlık ve Kurullara 6787 hak ihlali iddiasıyla 4516 adet başvuru olmuştur.

2) İşkence ve kötü muamele iddialarında ciddi oranda azalma vardır:

2004 yılında 158 başvuru ile ilk sırada yer alan işkence ve kötü muamele iddiaları 2005 yılında düşüş göstermiştir. İşkence ve kötü muamele iddialarının ayrı ayrı gösterildiği 2005 yılı verilerine göre kötü muamele iddiaları 9.sırada, işkence iddiaları ise 17. sırada yer almıştı. 2005 yılı içerisinde elde edilen verilere göre, İşkence ve kötü muamele iddialarının ayrı ayrı ele alındığında kötü muamele iddiaları 9. sırada işkence iddiaları ise 17. sırada yer almıştır.

2006 yılında elde edilen verilerin 2005 verilerine göre karşılaştırıldığında, işkence yasağı ihlal iddiaları 2006'da 25 başvuruya düşerek 17. sırada, kötü muamele ihlal iddiaları ise 112 başvuruyla düşerek 9. sırada yer almıştır.

2006 yılı verilerine göre, sağlık ve hasta hakkı ihlal iddiaları 261 başvuruyla ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada 203 başvuruyla Mülkiyet hakkı ihlal iddiası, üçüncü sırada 146 başvuruyla Adil yargılanma hakkı ihlal iddiaları yer almıştır.

2007 yılında elde edilen verilerin 2006 verilerine göre karşılaştırıldığında, işkence yasağı ihlal iddiaları 2007'de 17 başvuruya düşerek 13. sırada, kötü muamele ihlal iddiaları ise 79 başvuruyla 3. sırada yer almıştır.

2007 yılı verilere göre, sağlık ve hasta hakkı ihlal iddiaları 115 başvuruyla ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada 2006 yılında olduğu gibi 84 başvuruya Mülkiyet hakkı ihlal iddiası, üçüncü sırada ise 79 başvuruya Kötü Muamele Yasağı ihlal iddiaları yer almıştır.

2005 yılında toplam başvuruların 2004'e göre % 62 artmasına rağmen, İşkence ve Kötü Muamele Yasağı ile ilgili şikâyetlerin aynı seviyelerde kalması; genel dağılımdaki payının 2004 yılında %9.64 iken 2005 yılında %7.43'e inmesi ve 2006 yılında kötü muamele yasağı ihlal iddialarının 2005'e göre 67'den 36'ya düşerek %47 oranda azalmayla 11. sıraya ve işkence yasağı ihlal iddialarının 27 başvurudan 10'a düşerek %63 oranda azalmayla 18. sıraya kadar gerilemesinde, siyasi iradenin kararlılıkla uyguladığı "işkenceye sıfır tolerans" politikasının en önemli rolü oynadığı mülhaza edilmektedir. 2007 yılında bu oranda başvurulardaki artışa oranla ciddi bir değişiklik görülmemiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise, genelde "Kötü Muamele" ile birlikte zikredilen "İşkence Yasağı" başvurularının gerçekte çok daha düşük olmasıdır. Kötü Muamele Yasağına ilişkin verilerin içinde, vatandaşların doktor, hemşire, güvenlik kuvvetleri gibi kamu görevlileriyle yaşadıkları hakaret, azarlama, ilgisizlik, oyalama niteliğindeki olayların olduğu görülmektedir.

3) İhlal İddiasıyla Şikâyet Edilen Kurumlar

Burada belirtilen ihlal iddiası başvurularında konu edilen şikâyetler iddia niteliğinde olup, doğruluğu ilgili kurumlar tarafından araştırılmaktadır. Bununla birlikte bu rakamlar şikâyetlerin hangi kurumlar hakkında yoğunlaştığı konusunda genel bir fikir vermektedir.

Belediyeler: 2004 yılında 68 başvuruya %8 oranla 4. sırada yer alan Belediyeler, 2005 yılı verilerine göre 167 başvuruya % 12,13 oranla ilk sıraya yükselmiştir. İlk 9 ay itibarıyla 2006 yılında Belediyelerle ilgili şikâyetler 107 başvuruya 3. sırada yer almaktadır. Belediyelerle ilgili şikâyetlerin büyük çoğunluğunun, belediyelerin kamulaştırma işlemlerinden kaynaklanan mülkiyet hakkı, imar ve işyeri ruhsatı işlemleri, çevre kirliliği ve altyapı eksiklikleri, belediye personellerinin özlük hakları, personel politikalarından kaynaklanan "çalışma ve sözleşme hürriyeti" ihlalleriyle ilgilidir. Belediyelerin sayısının fazlalığı ve halkla en fazla temas eden kurumlar olması da şüphesiz bu verilere kaynaklık eden bir diğer faktördür.

Emniyet: Şikâyet edilen kurumlar sıralamasında Emniyet 2004 yılında 132 başvuruya ilk sırada iken hemen hemen hiç artış olamadan 2005 yılında 134 başvuruya oranla 2. sıraya, 2006 yılında 63 başvuruya 6. sıraya, 2007 yılında ise 2. sırada yer almıştır. Emniyetle (polis)

İlgili şikâyetlerin daha çok işkence ve kötü muamele yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı, dilekçe hakkı, özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı hakkının ihlali iddialarından kaynaklanan başvurulardan oluştuğu görülmektedir.

Söz konusu şikâyetlerle ilgi karakolda yapılan kötü muamele iddialarında azalma görülmekle birlikte kötü muamele ve işkence iddialarının karakol dışında, bilinmeyen mekânlarda yapıldığı iddiaları ağırlık kazanmaktadır.

Diğer yandan çok sayıda emniyet görevlisinden mesailerinin uzun olması ve çalışma koşullarının uygun olmadığı, mali ve özlük hakları konularında iyileştirme yönünde taleplerin alındığı tespit edilmiştir. Ayrıca, 2007 Ekim ayında İzmir Emniyet Müdürlüğü'nde görevli bir grup polis memurunun amirlerinin kendilerine karşı kötü muamelede bulunduğu iddiasıyla İzmir İl İnsan Hakları Kurulu'na başvuruları iseen ilginç başvurular arasında kaydedilmiştir.

Yargı (Adliye): 2004 yılında 85 başvuruyla 2. sırada yer alan Adliye 2005 yılında 119 başvuru 6. sıraya gerilediği görülmektedir. 2006 yılında Adliye ile ilgili şikâyetler 78 başvuru ile 5. sıraya gerilemiştir.

Sağlık Kurumları: 2004 yılında 5. sırada yer alan Sağlık Kurumu ise 2005 yılında 3. sıraya yükselmiş, 2006 yılında ise 110 başvuruyla 2. sırada yer almıştır. 2005, 2006 ve 2007 yılı verilerine göre ilk sırada yer alan Sağlık ve Hasta Hakkı ile ilgili şikâyetler, hastanelerde yaşanan ilgisizlik, kötü tedavi koşulları, yoğun kuyruklar, hijyen sorunları, yanlış tedavi ve teknik imkansızlıklar gibi hususlardan kaynaklanmaktadır. SSK ve Devlet Hastanelerinin tüm vatandaşların hizmetine eşit biçimde sunulması bu tür şikâyetlerin çoğalmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Başlatılan uygulama ile Hasta hakları kurullarına ve insan hakları kurullarının alacağı kararlar ilgili sağlık kurumları tarafında ciddi biçimde uygulandığı takdirde bu konudaki şikâyetlerin azalacağı tahmin edilmektedir. İnsan hakları kurulları ile hasta hakları kurullarının denetim ve ziyaretler hususunda ortak çalışmaları önerilmektedir. İnsan hakları kurullarının oluşturduğu komisyonların yapacağı habersiz ziyaretlerin sonucunda yazılan raporlar Sağlık Bakanlığı ve Hasta hakları Kurulları tarafından ciddi biçimde dikkate alınması elzemdir.

Valilikler: 2006 yılı verilerine göre şikâyet edilen kurumlar sıralamasında valilikler 111 başvuruyla ilk sırada yer almaktadır.

2007 yılı verilerine göre ilk sırada daha önceki yıllarda olduğu gibi 99 başvuruyla Sağlık Kurumu, 80 başvuru ile Emniyet ve Valilikler 2. ve 3. sırayı paylaştılar. Yıllar itibariyle şikâyete konu Kurumlarla ilgili tablolar şu şekildedir.

2004 yılından buyana Kurumlara ilişkin başvurularda bakıldığında Belediyeler 496 başvuruyla 1. sırada, yargı 464 başvuruyla 2. sırada ve Bakanlıklar merkez birimleri ile ilgili şikâyetler de 410 başvuruyla 3. sırada yer aldığı görülmektedir. Sağlık Kurumlarıyla ilgili şikâyetlerin de 403 adetlik başvuruyla 4. sırada yer alması dikkat çekmektedir.

4) İhlale konu iller

2005 yılına ait verilere göre, en çok ihlâl iddiası başvurusu alan İl Kurulları sırasıyla Konya, Ankara, İstanbul, Denizli, Kırıkkale, Amasya, Samsun, Kilis, Sivas, Karaman, Giresun, Adana olmuştur. 2006 yılında bu sıralama Konya, İzmir, Malatya, Ankara, Kırıkkale, Bolu, Erzurum, Mersin, Şanlıurfa, Trabzon, Çorum, Hatay, İstanbul, olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı ilk altı ayında ise, Denizli, Bartın, İzmir, İstanbul, Muğla, Ankara, Malatya, Şanlıurfa, Bolu, Kırşehir, Rize, Bingöl, Samsun, Erzincan, Muş, Trabzon, Erzurum, Hatay, Adana,

Mersin, Artvin, Sakarya olarak gerekleŒmiŒtir. 2004 yılından bu yana toplamda baŒvuru alabilen iller sıralaması ise, İstanbul, İzmir, Konya, Ankara, Kırıkkale, Malatya, Denizli, Samsun, Adana, Bartın, Œanlıurfa, Mersin, Bolu, Antalya, Erzurum, Trabzon, Giresun, Diyarbakır, Sivas, Hatay olarak gerekleŒmiŒtir.

Bu veriler, illerin nüfus yapısı dikkate alınarak değerlendirildiğinde ihlâl iddiası baŒvurusu alma konusunda en baŒarılı ilin Kırıkkale’de bulunan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları olduğu görölmektedir. Burada önemle vurgulamak gereken husus, baŒvuru adedinin çokluğunun o ilde insan hakları ihlâllerinin yoğun biçimde yaŒandığı anlamına gelmediğidir. BaŒvuru adedinin çokluğu, o ilde Kurulların baŒarılı alıŒmalarıyla halkın gözünde sorunların çözümü için bir umut kapısı haline geldiğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Diğer yandan, bu durumun o bölgede halk ile kamu görevlileri arasındaki iliŒkilerin belli bir güven ve Œeffaflık temelinde oturduğunun ve halkın da haklarına sahip çıkma bilincinin yüksek olduğunun göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Hiç baŒvuru alınmamasının ise o ilde ihlal olmadığı değil, Kurulların vatandaŒ nezdinde tanınma ve güvenilme açısından eksiklikler yaŒandığını gösterdiği söylenebilir.

5) Denetim amaçlı sivil ziyaret komisyonları:

İnsan Hakları BaŒkanlıęının talimatı ile İl ve İlçe Kurulları bünyesinde bir komisyon kurulup illerinde bulunan emniyet ve jandarma nezarethanelerinde incelemeler yapılarak, gerek nezarethanelerin fiziki Œartlarının gerekse görevli personelin uygulamalarının insan hakları standartlarına uygun olup olmadığı ile ilgili raporlar hazırlamaktadırlar. Kurullar sadece nezarethanelere yönelik olarak değil, insan hakları uygulamaları açısından hassasiyet taşıyan ocuk yuvaları, öğrenci yurtları, huzurevleri gibi yerlerle ilgili olarak da bu tür alıŒmalar yapmaktadırlar. Nitekim Malatya ocuk yuvasında yaŒanan olaylardan sonra, İnsan Hakları BaŒkanlıęı tarafından Kurullar bünyesinde bir komisyon kurularak illerinde bulunan bu tür hassas yerleri haberli ya da habersiz ziyaret etmeleri ve hazırlayacakları raporları İnsan Hakları BaŒkanlıęına göndermeleri istenmiŒtir. Toplumun hassasiyet gösterdiği buna benzer olaylarda yapacakları faaliyetler yoluyla tanınma düzeylerini yükselttikleri ölçüde, Kurullara yapılan baŒvuru sayısının da artacağı düşünölmektedir.

6) Genel değerlendirme:

İnsan Hakları BaŒkanlıęı ile 81 İl ve 850 İlçe İnsan Hakları Kuruluna yapılan insan hakları ihlâl iddiası baŒvurularına iliŒkin sayısal veriler, kamu hizmetlerinde Œeffaflık ilkesi gereği 2004 yılı baŒından itibaren kamuoyuna açıklanmaya baŒlamıŒtır. Bu baŒvurular, ihlâl iddiası niteliğinde olup, bu iddiaların doğru olup olmadığı ilgili kurumlar nezdinde araŒtırılmaktadır. Bu veriler, ölkemizdeki insan hakları sorunlarının nitelik ve boyutu hakkında genel anlamda bir fikir vermektedir.

AB tarafından hazırlanan 2005 Türkiye İlerleme Raporu’nda az sayıda baŒvuru almaları nedeniyle “tanınırılık ve güvenilirlik” açısından yetersiz olarak değerlendirilen Kurullar, son dönemde daha fazla sayı ve eŒitlilikte etkinlikler gerekleŒtirmeleri ve halkla iliŒkilerinde gözlenen olumlu gelişme sonucu gittikçe artan sayıda baŒvuru almaktadırlar. Nitekim 2004 yılında Kurullara toplam 847 baŒvuru yapılırken, bu sayı 2005 yılı için %62 civarında bir artışla 1377’yi bulmuŒtur. 2006 yılında alınan baŒvuru sayısı ise 1590 iken 2007 ilk altı ayında ise bu sayı 702 olmuŒtur. İnsan Hakları BaŒkanlıęı tarafından Kurulların işlevselliğini güçlendirmek için Kurul görevlileri ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak 2003-2006 yılları arasında 32 ilde düzenlenen Bölgesel Eğitim Seminerinin zaman içinde bu sayıyı daha da artıracacağı tahmin edilmektedir.

Toplam başvurularda görülen büyük artış, hiç kuşkusuz Türkiye'deki insan hakkı ihlallerinin artışına değil, İnsan Hakları Başkanlığı ve Kurullar tarafından yapılan tanıtım ve bilinçlendirme çalışmaları sonucu, bu yapıların kamuoyu nezdindeki tanınma ve güvenilme oranlarının yükselmesine dayanmaktadır. Kurullar, insan hakları kurumsallaşması içinde yerleşip kökleşinceye kadar söz konusu artışın devam edeceği değerlendirilmektedir.

Başvuruda bulunanların %63 ü erkek ve %99,3'ü Türk vatandaşlarından oluşmaktadır. Hak ihlali iddiası ile yapılan başvurularda, ihlalin %96'sının kentsel alanda (il ve ilçe merkezi), %4'ünün ise kırsal alanda -belde ve köylerden- olduğu görülmektedir. İhlalin yapıldığı yerleşim yerine göre başvuruların dağılımına bakıldığında; kentsel alanda yapılan ihlal iddialarında, ilk sırada sağlık ve hasta hakkı yer almakta, bunu çalışma ve sözleşme hürriyeti izlemektedir. Kırsal alanda yapılan ihlal iddialarında ise ilk sırayı %32,4 ile mülkiyet hakkı almakta, bunu %10,2 ile kişi hürriyeti ve güvenliği izlemektedir.

AB'nin 2005 Türkiye İlerleme Raporu'nda ayrıca, "Başkanlık ile İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Ekim 2004- Mart 2005 tarihleri arasında aldığı toplam hak ihlali başvurularının ciddi bir kısmını işkence ve kötü muamele iddialarının oluşturduğu" ifade edilmektedir.

2005, 2006 ve 2007 verilerinde İkinci sırada yer alan Mülkiyet Hakkıyla ilgili şikâyetlerin ise, tapu ve kadastro sorunları, kamulaştırma bedelleri ve ödenmesinde yaşanan ihtilaflar gibi konularda yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bunlara örnek olarak, özellikle Güneydoğu'da bazı köylerin ağaların mülkiyetinde olmasından kaynaklanan sorunlarla ilgili iddialar, trafikte uygulanan para cezalarının yüksekliği ya da haksızlığıyla ilgili şikâyetler, bazı kamu kurumlarında görülen sözleşmeli personel veya sendikalı işçilerin yüksek ücret almaları nedeniyle eşit işe eşit ücret ilkesinin ihlâl edildiği yolundaki şikâyetler gösterilebilir.

2005 ve 2006 verilerinde üçüncü sırada yer alan Çalışma ve Sözleşme Hürriyetine ilişkin şikâyetlerin, özellikle belediyeler ve özel şirketlerin işten çıkarmaları, atama işlemleri, çalışma şartlarının ağırlığı gibi konularla ilgili olduğu görülmektedir. Bunlara örnek olarak polis, gardiyanların mesai saatleriyle ilgili sıkıntılarını, KPSS sınavını kazandığı halde askerliğini yapmadığı gerekçesiyle göreve başlatılmayan kişilerin başvurularını göstermek mümkündür.

2004 yılında 6. sırada, 2005 yılında 5. sırada, 2006 yılında 4. sırada, 2007 yılında 10. sırada yer alan Ayrımcılık Yasağı ihlaliyle ilgili şikâyetler literatürde (İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Avrupa Temel Haklar Sözleşmelerinde ve 1982 Anayasasında) yer aldığı biçimde ırk, renk, dil, din veya siyasi düşünce farklılığından dolayı insanlara ayrımcılık yapıldığı iddiaları ile ilgili değildir. Bu şikâyetler daha çok kamu hizmetlerinin işleyişinde yaşanan torpil, kayırmacılık ya da ücret adaletsizlikleriyle ilgili iddialardan oluşmaktadır.

2004 yılı verilerinde ilk üç sırada yaralan İşkence ve Kötü Muamele Yasağına uyulmaması, Adil Yargılanma Hakkı, Kişi Hürriyeti ve Güvenliği ile ilgili şikâyetlerin yerini Mülkiyet Hakkı, Çalışma Hakkı gibi hususlara bırakması ve İfade Hürriyeti, Örgütlenme Hürriyeti, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkı gibi konulardaki şikâyetlerin sınırlı sayıda kalmasının, Türkiye'nin giderek daha saydam, demokratik ve özgürlüklerin önünü açan bir idare tarzı kazanmasının tezahürlerinden olduğu mülahaza edilmektedir. Bu veriler, siyasi ve hukuki düzeni oturmuş, sağlam geleneklere dayalı çağdaş demokrasilerde görüldüğü gibi, Türkiye'de de bireylerin şikâyetlerinin siyasi özgürlüklerden çok yaşam kalitelerinin arttırılmasına yönelik beklentileriyle ilgili nitelik kazandığını göstermektedir.

2005 yılı verilerine göre en fazla şikâyete konu olan kurumlar ise sırasıyla Belediye, Emniyet ve Sağlık Kurumu olmuştur. 2006 yılında bu sıralama Valilik, Sağlık Kurumu ve Belediye olarak değişmiştir. 2007 yılında ise bu sıralama Sağlık Kurumu, Emniyet ve Valilik olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılında 132 adetle ilk sırada, 2005 yılında 134 adetle 2. sırada yer alan ve 2006 yılında 119 başvuruyla 6. sıraya gerileyen ve 2007 yılında 80 başvuruyla 2/3. sırada yer alan Emniyetle ilgili şikâyetlerin daha çok işkence ve kötü muamele yasağı, kişi hürriyeti ve

güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı, dilekçe hakkı, özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı hakkının ihlali iddialarından kaynaklanan başvurulardan oluştuğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, başvuru formlarında yer alan valilik ve bakanlık kategorilerinin tüm kamu birimlerini formda ifade etmenin güçlüğü nedeniyle pek çok kurum ve uygulama birimini de içerdiği. Mesela İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün bir işlemiyle ilgili şikâyet de “valilik” olarak kaydedilmektedir. Yine herhangi bir bakanlığa bağlı kuruluşla ilgili şikâyetler de “bakanlık” kategorisinde yer almaktadır.

Ülkemizde insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve etkinliğinin henüz istenilen düzeyde olmadığı göz önüne alındığında, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının hedeflenen etkinlik düzeyine ulaşmaları için Kurul başkanları olan Kaymakam ve Valilere düşen görevin büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Halkın bu yeni kurumlara olan ilgisi ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları, üstlerine düşen bu görevin bilincinde olan Kurul Başkanlarının gayretleriyle artmaktadır. Bununla birlikte, Kurul başkanlarının devlet kurumları ile vatandaş arasındaki diyalog açısından bu yeni ve umut verici platformdan azami derecede istifade etmeye çalışmaları gerekmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, Kurulların çalışma usullerini düzenleyen Yönetmelik gereğince, Kurul başkanı olarak görev yapan Mülki İdare Amiri Vali, Vali yardımcısı ve kaymakamların kurul kararlarının alınmasında diğer üyelerin oylarıyla eşit olması, veto hakkının bulunmamasının, Kurulların sivil niteliği ve kararlarının güvenilirliği açısından yeterli bir güvencedir. Çünkü ortalama 15 kişiden oluşan bu kurullarda Başkan dahil en fazla iki kamu görevlisi bulunmaktadır. Bütün bunların yanında yaşanan kimi olumsuzluk ve yetersizliklerin de Kurulların henüz oluşum aşamasında olan yeni yapılar olmasından kaynaklandığı ve çalışmalarının kazanacağı yoğunluk ve niteliğe bağlı olarak bu sorunların da zamanla ortadan kalkacağına inanılmaktadır.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının başarısı için gereken en önemli şartlardan birisi de kuşkusuz ki Kurulun ev sahipliğini yapan valiliğin veya kaymakamlığın Kurul başkanlığını yaparken, Kurul üyeleri üzerinde baskı kurarak kurul üyelerinin alacağı kararlar üzerinde “hakim” rolü yerine “hakem” (arabulucu) rolünü benimsemesidir. Bu yaklaşım sağlanabildiği ölçüde Kurullar bireyle Devlet arasında yaşanan ve yaşanabilecek sorunların tespiti ve çözümünde aracı yani “halkın denetçisi” olacaktır.

III. BÖLÜM: EKLER

A. İnsan Hakları Evrensel Beyanname

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına, İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına,

Uluslararası dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına,

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilan eder.

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsanî, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.

Madde 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu Beyannameye aykırı her türlü ayırt edici muameleye karşı ve böyle bir ayırt edici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8

Her şahsın kendine anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı muamelelere karşı fiilli netice verecek şekilde milli mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez.

Madde 10

Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11

Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır. Hiç

kimse işlendikleri sırada milli veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

Herkes herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına haizdir. Herkes, kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.

Madde 14

Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

Bu hak, gerçekten adi bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 15

Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır.

Hiç kimse keyfi olarak uyruklüğundan ve uyruklüğünü değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

Madde 16

Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.

Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

Madde 17

Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkını haizdir. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.

Madde 18

Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.

Madde 19

Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.

Madde 20

Her şahıs saldırısız toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestîsine maliktir. Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz.

Madde 21

Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir.

Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir.

Madde 22

Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibarıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

Madde 23

Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.

Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.

Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

Herkesin menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25

Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.

Madde 26

Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlköğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.

Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.

Madde 27

Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin, işbu Beyannamede derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizama hakkı vardır.

Madde 29

Her şahsın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve şahsın bu topluluğa karşı görevleri vardır.

Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlâkın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.

Bu hak ve hürriyetler hiçbir veçhile Birleşmiş Milletlerin amaç ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

İşbu Beyannamenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beynamede ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

B. İnsan Hakları İle İlgili Önemli Günler

- 7- 14 Ocak - Körler Haftası (Engelli Hakları)
- Mart Ayının İlk Haftası - Yeşilay Haftası (Çevre ve sağlık hakkı çerçevesinde)
- 8 Mart - Dünya Kadınlar Günü
- 21 Mart - Uluslararası Irk Ayrımıyla Mücadele Günü
- 23 Nisan - Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı
- 3 Mayıs - Dünya Basın Özgürlüğü Günü
- 19 - 25 Mayıs - Gençlik Haftası
- 5 Haziran - Dünya Çevre Günü
- 24 Temmuz - Basın Bayramı (Basın Özgürlüğü)
- 1 Eylül - Dünya Barış Günü
- Ekim Ayının İlk Pazar Günü - Dünya Çocuk Günü
- 24 Ekim Birleşmiş Milletler Günü
- 28 Ekim - 4 Kasım - Kızılay Haftası
- 20 Kasım - Dünya Çocuk Hakları Günü
- 2 Aralık - Köleliğin Yasaklanması Günü
- 3 Aralık - Dünya Özürlüler Günü
- 10 Aralık-Dünya İnsan Hakları Günü ve Haftası

C. İnsan Haklarıyla İlgili Başlıca Kurum ve Kuruluşlar

Uluslararası Kuruluşlar

Avrupa Konseyi

Adres : 67075 Strasbourg Cedex

Tel: +33 (0) 3 88 41 20 00

Fax: +33 (0) 3 88 41 27 45

Web : www.avrupakonseyi.org.tr , www.coe.int

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Adres : F-67075 Strasbourg-Cedex

Tel: +33 (0) 3 88 41 20 18

www.echr.coe.int

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi

Adres : Human Rights Building Council of Europe F-67075 Strasbourg-Cedex France

Tel.: +33 3 88 41 39 39

Fax: +33 3 88 41 27 72

E-mail: cptdoc@coe.int

www.cpt.coe.int/turkish.htm

Birleşmiş Milletler Türkiye Temsilciliği
Adres : BM Binası Birlik Mah. 2. Cad. No.11 Çankaya-ANKARA
Tel: (312) 454 10 87
Faks : (312) 496 14 63
www.un.org.tr

Ulusal Kuruluşlar

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
Adres: Bakanlıklar-Ankara
Tel: (312) 420 56 96
www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/insanhaklari.htm

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı
Tel: (312) 430 72 84 Faks: 0312 430 43 97
E mail: ihb@basbakanlik.gov.tr
www.insanhaklari.gov.tr www.ihb.gov.tr www.humanrights.gov.tr

Adalet Bakanlığı Uluslar arası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
Adres: Milli Müdafaa Cad. No. 22 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: (312) 418 90 12
Faks: (312) 425 02 90
www.uhdigm.adalet.gov.tr

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Bilgi Bankası
www.inhak-bb.adalet.gov.tr/uluslarmetin.htm

Dışişleri Bakanlığı
Avrupa Konseyi ve İnsan Haklarından Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı
Adres : 06100 Balgat-ANKARA
Tel: (312) 292 10 00
www.mfa.gov.tr

İnsan Ticareti Mağdurları Acil Yardım ve İhbar Hattı : 157

İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı
İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu
Adres: 06100 Bakanlıklar-ANKARA
Tel : (312) 425 72 14/3472-(312) 418 14 83-69
Faks: (312) 418 12 60

İçişleri Bakanlığı APK Başkanlığı
www.icisleri.gov.tr/apk/Daireler/AnaSayfa/İnsanHaklariDairesi.htm

Jandarma Genel Komutanlığı- JİHİDEM
Adres : Korg. Hulusi Sayın Kışlası Zemin Kat 06500 Beştepe-ANKARA
Tel : (312) 456 1 156 (pbx)
Faks: (312) 212 84 63/0- 215 14 17
www.jandarma.gov.tr/jihidem/ana_sayfa.htm

Emniyet Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Şube Müdürlüğü
www.egm.gov.tr/temuh/insanhaklari4.htm

Sağlık Bakanlığı İnsan Hakları Şube Müdürlüğü
Adres : Mithatpaşa Cad. No : 3 06434 Sıhıyve / ANKARA
Tel : +90 (312) 435 6440
www.saglik.gov.tr/sb/default.asp?sayfa=birimler&cid=13

Türkiye Barolar Birliği
Adres : Çetin Emeç Bulvarı No:46 Balgat - ANKARA
Tel : 312 287 87 90 (Pbx)
Faks : 312 286 31 00 - 286 55 65
www.barobirlik.org.tr/insanhaklari/mevzuat/ub/

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi
Adres: Karanfil Sk. No: 5/62 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 425 30 11/138
www.barobirlik.org.tr

Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi
Adres : Ankara Üniversitesi SBF Kampüsü Cebeci-Ankara
Tel : (312) 319 77 20/225
www.ankara.edu.tr

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi
Adres : Kurtuluş Deresi Cd. No:47 Dolapdere-İstanbul
Tel : (212) 253 87 42
www.insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr

Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve
Araştırma Merkezi
Tel : (312) 299 21 60
www.huihm.hacettepe.edu.tr

İstanbul Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Araştırma ve Uygulama Merkezi
Adres: İstanbul Üniversitesi Beyazıd-İstanbul
Tel : (212) 522 18 81
www.istanbul.edu.tr/merkezler /ihhaum/

Marmara Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi
Adres : Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Tıbbıye Cd. Haydarpaşa-İstanbul
Tel : (216) 349 84 00
www.ihm.8m.com

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü-İnsan Hakları Merkezi
Adres : TODAİE 1 numaralı Cadde No:8 Yücetepe-Ankara
Tel : (312) 231 73 60
www.todaie.gov.tr

D. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ile İletişim

T.C.

Başbakanlık

İnsan Hakları Başkanlığı

Adres

Yüksel Caddesi No. 23, Kat 3, Yenişehir 06650 Ankara -TÜRKİYE

Telefonlar

+90312 430 2378

+90312 430 6193

+90312 430 7284

Faks

+090312 430 4397

e-posta

ihb@basbakanlik.gov.tr

İnternet adresleri

www.ihb.gov.tr

www.ihk.gov.tr

www.insanhaklari.gov.tr

www.insanhaklari.gov.tr

www.humanrights.gov.tr

Doğrudan İletişim Telefonu

ALO 150 (BİMER)